

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

RAZVOJ INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA V SLOVENIJI

Ljubljana, december 2004

BARBARA KAVČIČ

IZJAVA

Študentka Barbara Kavčič izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. Rasta Hartmana in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, _____

Podpis: _____

KAZALO

1. UVOD	1
2. ZGODOVINSKI RAZVOJ INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA V REPUBLIKI SLOVENIJI	2
2.1. Pred letom 1945	2
2.2. Od leta 1945 do leta 1992	3
2.3. Od leta 1992 do leta 1999	6
2.4. Reforma invalidskega zavarovanja v letu 1999	7
2.5. Splošen pregled novosti Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju iz leta 1999	8
3. INVALIDNOST	10
3.1. Definicija delovnega invalida	10
3.2. Definicija invalidnosti	10
3.3. Vzroki za nastanek invalidnosti	12
3.3.1. Poškodba pri delu	13
3.3.2. Poklicna bolezen	13
3.4. Kategorije invalidnosti	14
4. PRIDOBITEV PRAVIC NA PODLAGI INVALIDNOSTI	17
4.1. Splošni pogoji za pridobitev pravic na podlagi invalidnosti	17
4.2. Splošen pregled pravic	18
4.3. Uveljavljanje pravic iz invalidskega zavarovanja	19
4.3.1. Postopek za uveljavljanje in varstvo pravic	19
4.3.2. Čas reševanja zahtevkov za uveljavljanje pravic iz invalidskega zavarovanja ...	21
5. VRSTE PRAVIC NA PODLAGI INVALIDNOSTI	23
5.1. Pravica do invalidske pokojnine	23
5.1.1. Pogoji za pridobitev pravice do invalidske pokojnine	23
5.1.2. Odmera invalidske pokojnine	25
5.1.3. Višina invalidske pokojnine	26
5.1.4. Analiza invalidskih pokojnin	27
5.2. Pravica do poklicne rehabilitacije	29
5.2.1. Pogoji za pridobitev pravice do poklicne rehabilitacije	30
5.2.2. Načini oziroma oblike poklicne rehabilitacije	30
5.2.3. Nadomestila v zvezi s poklicno rehabilitacijo	31
5.3. Pravica do premestitve in nadomestila	33
5.4. Pravica do dela s skrajšanim delovnim časom od polnega in delna invalidska pokojnina	34
5.5. Pravica do nadomestila za invalidnost	35

5.6. Analiza denarnih nadomestil plač	37
6. DODATNE PRAVICE IZ INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA	38
6.1. Invalidnina	38
6.2. Dodatek za pomoč in postrežbo	39
6.3. Varstveni dodatek	41
6.4. Analiza denarnih prejemkov iz dodatnih pravic invalidskega zavarovanja	42
7. PRENEHANJE DELOVNEGA RAZMERJA DELOVNEMU INVALIDU	43
7.1. Dolžnosti delodajalca pri zagotavljanju pravic delovnim invalidom	43
7.2. Možnost odpovedi pogodbe o zaposlitvi delovnemu invalidu	45
7.3. Pravice delovnega invalida v primeru prenehanja delovnega razmerja	46
7.4. Poslabšanje invalidnosti	47
8. SISTEM FINANCIRANJA INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA	48
9. SKLEP	49
LITERATURA	53
VIRI	54

1. UVOD

Delo oziroma zaposlitev nista pomembna le zato, ker pomenita vir pridobivanja sredstev za življenje, ampak tudi zaradi svoje socialne in psihološke vrednosti. Poleg tega pa delo predstavlja najpomembnejšo pot za vključevanje invalidov v normalno življenje. Ljudje, ki niso zaposleni, so pogosto označeni kot manj pomembni oziroma manj vredni člani družbe. Tega se zavedajo tudi odgovorni za oblikovanje in sprejemanje politik usposabljanja in zaposlovanja invalidov v posameznih državah, kar je razvidno iz števila predpisov in zakonov, ki urejajo obravnavano področje. Pa vendarle ostajajo invalidi tisti, ki poleg žensk in starejših delavcev najbolj trpijo v sedanjih zaostrenih gospodarskih razmerah (Uršič, 2004, str. 11).

Tudi v Sloveniji se zavedamo, da sta z vidika uveljavljanja temeljnih človekovih pravic področje dela in zaposlitve za invalide zelo pomembna, zato je bila od osamosvojitve naprej na tem področju sprejeta vrsta dokumentov in zakonskih predpisov, ki urejajo obravnavano področje. Pomemben korak na tej poti predstavlja leta 1992 sprejet Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki je bil do danes že petkrat noveliran. Pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja so pravice, ki človeku pripadajo kot pravice do socialne varnosti, te pa se mu zagotavljajo preko sistema socialnega zavarovanja. Na podlagi dela in prispevkov ter po načelu vzajemnosti in solidarnosti se zavarovancem zagotavljajo pravice za primer starosti, zmanjšanja ali izgube delovne zmožnosti, smrti, telesnih okvar ter potrebe po stalni pomoči in postrežbi. Temeljni namen invalidskega zavarovanja je pokritje zavarovalnega tveganja poklicne invalidnosti in znotraj tega zmanjšanje delovne zmožnosti s tem, da se zavarovancem omogoči nadaljevanje zaposlitve ter zagotovi tak materialni položaj, kot so ga imeli pred nastankom invalidnosti (Vajdič, 2004, str. 3). Pravico do socialne varnosti kot temeljno človekovo pravico v drugem odstavku 50. člena ureja tudi Ustava Republike Slovenije, kjer določa, da država ureja obvezne oblike socialnega zavarovanja ter skrbi za njihovo delovanje. Med panogami socialnega zavarovanja poleg zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja opredeljuje tudi invalidsko zavarovanje, s katerim se bom podrobneje ukvarjala v tem diplomskem delu.

Človek je v vsakdanjem življenju, tako profesionalnem kot tudi zasebnem, izpostavljen številnim tveganjem. Z razvojem družbe in zaradi vse večjega tehničnega napredka se tudi možnosti za nastanek socialnega primera invalidnosti povečujejo. In invalidsko zavarovanje, ki je najpomembnejši segment invalidskega varstva, je potrebno zaradi takšnih nepričakovanih in neželenih dogodkov, ki lahko človeku v trenutku spremenijo življenje. V takšnih situacijah se aktivira celoten sistem invalidskega zavarovanja ter pristojne službe, ki posamezniku pomagajo k čimprejšnji in čim boljši reintegraciji v družbo. Če takšnega sistema ne bi bilo, bi invalidnega človeka poleg izgube zdravja in zmožnosti za delo doletelo še pomanjkanje.

Namen tega diplomskega dela je prikazati zgodovinski razvoj invalidskega zavarovanja v Sloveniji ter vsebinske spremembe in dopolnitve zakona, ki so se izvajale v preteklih obdobjih. V diplomskem delu bom najprej povzela zgodovino razvoja invalidskega zavarovanja od konca 19. stoletja vse do danes. Pokojninski reformi leta 1999 je sledil nov Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki je na področje invalidskega zavarovanja vnesel številne novosti. Pri

opisu sistema invalidskega zavarovanja v Sloveniji se bom osredotočila na sedaj veljavni zakon, ki je bil v preteklosti večkrat dopolnjen in spremenjen. Zato bom opozorila tudi na spremembe in dopolnitve Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju iz leta 1992. Osrednje mesto bom namenila opisu pravic, do katerih so po tem zakonu upravičene invalidne osebe, dodatnih pravic ter pogojev za njihovo pridobitev. Sedmo poglavje bo namenjeno obveznostim delodajalca pri zaposlovanju delovnih invalidov ter pravicam delovnih invalidov v primeru prenehanja delovnega razmerja. V osmem poglavju bom opisala nov sistem financiranja invalidskega zavarovanja ter na koncu podala še sklep diplomske naloge.

2. ZGODOVINSKI RAZVOJ INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA V REPUBLIKI SLOVENIJI

2.1. Pred letom 1945

Prvi zametki socialnih zavarovanj oziroma sistemov socialne varnosti pri nas, katerih del so bila tudi nekatera področja, ki danes sodijo v invalidsko zavarovanje, segajo na začetek 19. stoletja. V takratnem avstrijskem cesarstvu je bil sprejet služabniški red, po katerem je moral gospodar skrbeti za onemoglega hlapca, že leta 1837 pa je bila ta obveznost razširjena na vse delodajalce. Najprej so se pojavila posamezna zavarovanja za premer bolezni in nesreč, ki so se izvajala preko raznih društev, razne socialne in vzajemne podpore ter pomoči za primer starosti, bolezni in onemoglosti pa so bile prvič urejene z rudarskim zakonom leta 1854. Že sredi 19. stoletja so se začele pojavljati različne oblike privatnega zavarovanja v okviru društev za vzajemno pomoč, raznih podpornih društev, bratovskih skladnic, bratovščin idr. V te oblike so delavci vplačevali prispevke za pokritje dogovorjenih rizikov ter imeli vpliv na njihovo upravljanje. Omenjene oblike zavarovanja so najbolj razvili rudarji in železničarji, pozneje pa tudi industrijski delavci ter nameščenci. Leta 1835 je bila v Ljubljani ustanovljena pomočniška bolniška in podporna blagajna, katere člani so bili trgovski in zdravstveni uslužbenci. Leta 1852 je Obrtni red uvedel obvezo lastnikov delavnic, kjer je bilo zaposlenih preko dvajset delavcev, da za svoje delavce oblikujejo podporne blagajne. To lahko označimo za začetek socialnega zavarovanja pri nas. Značilnost zgodovinskega razvoja vseh oblik zavarovanj je, da se le-te niso razvile in uveljavile istočasno, določeni sloji ljudi pa so prav tako pridobili določena zavarovanja prej, drugi pozneje.

Povečan interes države za socialno zavarovanje je tesno povezan z nemškim kanclerjem Bismarckom, ki je uvedel prvo moderno splošno obvezno delavsko zavarovanje. Tako je bilo leta 1889 v Nemčiji uvedeno zavarovanje za primer starosti in invalidnosti, kateremu je leta 1911 sledil Kodeks socialnega zavarovanja, ki je v tem času predstavljal daleč najpopolnejši predpis s tega področja. Ta zakon je združeno urejal zavarovanje za primere bolezni, invalidnosti, starosti in smrti in ga zaradi tega razloga lahko štejemo za temelj kasnejših zakonov na področju zavarovanja. Leta 1919 je bila ustanovljena Mednarodna organizacija dela, ki še danes skrbi za izboljšanje življenjskih in delovnih pogojev delavcev in je do danes sprejela vrsto konvencij in

priporočil s področja socialne varnosti, ki so pomembno vplivala na oblikovanje socialne zakonodaje in samega invalidskega zavarovanja tudi pri nas (Priatelj, 2000, str. 26).

Od tega časa dalje so se v okviru Avstro-Ogrske oblike socialnih pomoči in varnosti pri nas razvijale relativno hitro. Avstrija je počasi prevzemala temelje nemške socialne zakonodaje, katere predpisi so v času po prvi svetovni vojni vse do leta 1922 veljali tudi na območju današnje Slovenije. Avstrija je tako sprejela Splošni rudarski zakon ter kasneje Zakon o bratovskih skladnicah. V povezavi z uveljavitvijo teh in podobnih zakonov na območju Avstrije so se tudi pri nas iz bratovščin za vzajemno pomoč ponesrečenim, obolelim in onemoglim rudarjem, njihovim vdovam in sirotam razvile bratovske skladnice kot ustanove za zavarovanje rudarjev. Naj omenim, da je rudarsko zavarovanje pri nas najstarejše delavsko zavarovanje in da je glavna bratovska skladnica obsegala vso Slovenijo (v mejah stare Jugoslavije).

Z ustanovitvijo kraljevine SHS so se pričela prizadevanja za vzpostavitev enotnega socialnega zavarovanja, katerega rezultat je bil Zakon o socialnem zavarovanju, sprejet leta 1922. Ta zakon je določal zavarovanje za vse rizike, katerim so bili delavci izpostavljeni, razen zavarovanja zoper brezposelnost. Vključeval je zavarovanje za bolezni, onemoglost, starost in smrt ter zavarovanje zoper nezgode in je zaradi tega razloga veljal za enotnega. Za tiste čase je bil zelo napreden kljub temu, da se je v celoti začel izvajati šele kasneje. To je bil tudi zakon, s katerim je takratna država nenadoma stopila med najnaprednejše države na področju socialnega zavarovanja. Določbe o pokojninskem in invalidskem zavarovanju bi se morale uresničevati od leta 1925, začele pa so se uporabljati šele leta 1937 in še to v zelo omejenih okvirih. Uvajanje tega zavarovanja na naših tleh je namreč predstavljalo dolgotrajen in zapleten proces. Leta 1928 ustanovljena Kraljevina Jugoslavija je za področje socialnih zavarovanj kazala precejšnjo nezainteresiranost, še zlasti za področje pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Zavarovanju je odrekala vsakršno materialno pomoč, čemur so nasprotovali takratni strokovnjaki, saj so bili drugod po svetu zavarovanci deležni mnogih državnih pomoči in subvencij. Zavarovanje je izvajal Osrednji urad za zavarovanje s sedežem v Zagrebu, ki je določal, da je članstvo v zavarovanju obvezno in enotno. V Sloveniji je socialno zavarovanje po tem zakonu izvajal Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani, ki je bil kot krajevni organ Osrednjega urada za zavarovanje delavcev ustanovljen 1. julija 1922. Kljub negativnemu pristopu takratne oblasti se je zavarovanje vendarle z mnogimi težavami izvajalo in bilo, kot že rečeno, na območju današnje Slovenije uvedeno šele s 1. septembrom 1937, ko so pričeli delavci za zavarovanje plačevati prve prispevke.

2.2. Od leta 1945 do leta 1992

Po drugi svetovni vojni so se na področju socialnega zavarovanja nekaj časa še uporabljali predpisi, ki so veljali v predvojni Jugoslaviji. Nova oblast je prejšnjo zakonodajo ocenila kot pozitivno naravnano, čeprav se položaj delavcev ni skladal z že veljavnimi predpisi, saj se le-ti niso ustrezno izvajali. Leta 1945 so bile vse obstoječe ustanove obveznega socialnega zavarovanja postavljene pod državni nadzor. Kot enotni nosilec socialnega zavarovanja je bil

določen Osrednji zavod za socialno zavarovanje s sedežem v Zagrebu. Država mu je zaradi finančnih težav in razširjenega kroga zavarovanih oseb namenila pomoč v obliki posojil in tako postala garant likvidnosti socialnega zavarovanja. S postopnim finančnim osamosvajanjem socialnega zavarovanja pa se je ta garancija postopno zmanjševala.

V jugoslovanski Ustavi iz leta 1946 je bilo socialno zavarovanje opredeljeno kot temeljna državljanska pravica delavca, uslužbenca in nameščenca, s čimer je država določila, da je socialno zavarovanje eden od posebnih ukrepov, s katerimi so zaščitene osebe v delovnem razmerju. Omenjeno državno zavarovanje je bilo uresničeno z Zakonom o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev leta 1946. Po tem zakonu je bilo socialno zavarovanje¹ obvezno za vsakega zaposlenega. Za državne uslužbence pa je veljalo državno socialno zavarovanje iz leta 1947, ki je prišlo še bolj do izraza s sprejetjem Zakona o socialnem zavarovanju delavcev in uslužbencev ter njihovih družin leta 1950. S tem zakonom so bile odpravljene vse razlike iz predhodnih zavarovanj, pa tudi nekatere nepravilnosti do posameznih kategorij delavcev. Zakon je zavaroval zavarovance praktično za vse rizike socialnega zavarovanja, tudi za invalidnost in starost, v primeru zmanjšanja delovne sposobnosti pa jim je zagotavljal materialno varnost. Sredstva za financiranje socialnega zavarovanja je država zagotavljala iz proračuna, kar pomeni, da je država postala neposredni nosilec in izvajalec sistema socialnega zavarovanja².

Že leta 1952 so se s sprejetjem predpisov o organizaciji in financiranju socialnega zavarovanja začela posamezna področja socialnega zavarovanja ločevati. Socialno zavarovanje je izpod državnega upravljanja prešlo na Zavode za socialno zavarovanje, pri katerih so se oblikovali ustrezni skladi za posamezne veje zavarovanja. Sledilo je obdobje revizije celotnega socialnega zavarovanja, ki je potekalo ločeno po posameznih panogah. Najprej se je iz sistema izločilo zdravstveno zavarovanje, leta 1957 je bil sprejet Zakon o pokojninskem zavarovanju, leta 1958 pa še Zakon o invalidskem zavarovanju. Tako smo prvič v zgodovini dobili samostojen zakon, ki je v celoti urejal samo področje invalidskega zavarovanja, poleg tega pa iz tega časa izvirajo tudi številni še zdaj veljavni instituti (relativna definicija invalidnosti, varstveni dodatek, invalidnine, dodatek za pomoč in postrežbo idr.).

Spremenjeni ustavi SFRJ leta 1963, ki je določala nove temelje socialnega zavarovanja, sta leta 1964 sledila nova Temeljni zakon o pokojninskem in Temeljni zakon o invalidskem zavarovanju, leta 1965 pa tudi Temeljni zakon o organizaciji in financiranju socialnega zavarovanja. Tem so v naslednjih letih sledili številni ustavni amandmaji. Amandmaji, sprejeti leta 1968, so namesto pojma socialno zavarovanje uvedli nov, širši pojem, to je »socialna varnost«. Ukinjen je bil enotni nosilec socialnega zavarovanja in opuščena enotna organizacija socialnega zavarovanja, posledično so se ustanovile samoupravne samostojne interesne skupnosti. Decentralizacija sistema se je v letih, ki so sledila, nadaljevala. Leta 1971 je bilo z

¹ Zakon je v enoten sistem uvrstil vse panoge socialnega zavarovanja in vse kategorije zaposlenih, ne glede na vrsto dela in način nagrajevanja (Cvetko, 2000, str. 20).

² Sistem je bil centraliziran za območje celotne države, enoten za vse panoge socialnega zavarovanja in sofinanciran s prispevki zavarovancev in delodajalcev (Štrovs, 2000, str. 8).

ustavnimi amandmaji vpeljano načelo, naj v Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja delavci sami upravljajo in urejajo pravice in obveznosti. Zato je bil leta 1972 sprejet nov zvezni Zakon o temeljnih pravicah iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja oziroma prvi slovenski Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki je bil izveden iz zveznega zakona. To leto predstavlja tudi mejnik v slovenski zakonodaji (Priatelj, 2000, str. 32). Od tega leta dalje se je invalidsko zavarovanje ponovno urejalo skupaj s pokojninskim.

Z novo Ustavo SFRJ iz leta 1974, ki je še bolj poudarjala samoupravljanje, se je začela nova faza v razvoju socialnega zavarovanja. Ta je trajala vse do uveljavitve novega samostojnega pokojninskega sistema v Republiki Sloveniji leta 1992. V Ustavi je bilo ponovno poudarjeno, da se pokojninsko in invalidsko zavarovanje uresničuje v samoupravnih interesnih skupnostih z obveznim zavarovanjem na načelih vzajemnosti in solidarnosti, in sicer na osnovi prispevkov iz osebnega dohodka in dohodka organizacij združenega dela. Država se je povsem umaknila iz financiranja tega zavarovanja, pokrivala je le obveznosti federacije ali republike. Omejila se je le na določanje temeljnih pravic na nivoju federacije ter na manj pomembno dopolnjevanje zvezne ureditve z republiški zakoni. Skupnosti so se na nivoju federacije združevale v Zvezo skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja Jugoslavije, ki pa ni imela nobenih izvirnih pristojnosti.

Vsa omenjena načela je potrdil in razširil leta 1982 sprejet nov zvezni Zakon o temeljnih pravicah iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Omenjeni zakon je prejšnje pravice bistveno razširil, zaradi finančnih težav pa je uporabo nekaterih izmed teh preložil na kasnejša obdobja. Zakon je poleg načela vzajemnosti in solidarnosti ter minulega dela poudaril načelo samostojnosti zavarovanja. V invalidsko zavarovanje je bila uvedena t.i. spremenjena delovna zmožnost, invalidnost pa se je ugotavljala glede na katerakoli dela in naloge, ki jih je delovni invalid opravljal pred nastankom invalidnosti, ter glede na katerakoli druga dela in naloge, ki so ustrezala njegovim delovnim zmožnostim in njegovi izobrazbi. Na podlagi tega zakona je bil v Sloveniji leta 1983 sprejet Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki je omenjena zavarovanja še dodatno razširil³ na obvezno zavarovanje kmetov in članov njihovih gospodarstev, torej tudi individualnih kmetov in vrhunskih športnikov ter uvedel delno zavarovanje za čas brezposelnosti.

Leta 1989 so bile z ustavnim zakonom na vseh področjih družbene dejavnosti v Sloveniji ukinjene samoupravne interesne skupnosti. Le za Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja je ustavni zakon določil, naj nadaljuje z dotedanjim delom vse do sprejema novega zakona. Prihajalo je do pomembnih družbenih sprememb, močnih ekonomskih kriz in finančnih težav, leta 1991 tudi do osamosvojitve Slovenije. Vse to je pripomoglo, da je bil leta 1992 sprejet nov Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki ga bom podrobneje predstavila v naslednjem podpoglavju.

³ Uvedena je bila predčasna pokojnina, omogočen dokup nekaterih obdobj opravljanja samostojnih dejavnosti in priznana doba iz prejšnjega zavarovanja kmetov kmečkim ženam (Priatelj, 2000, str. 35).

2.3. Od leta 1992 do leta 1999

Šele v začetku aprila leta 1992 uveljavljen Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju⁴ (Uradni list RS, št. 12/92, 5/94, 7/96, 54/98) (v nadaljevanju ZPIZ) predstavlja prvo samostojno pravno ureditev tega zavarovanja v Republiki Sloveniji. S sprejetjem tega zakona se sam sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja glede na do tedaj veljavni sistem v osnovah ni bistveno spremenil. Že ob njegovem sprejetju je bilo jasno, da bo potrebna korenitejša reforma pokojninskega sistema. Demografske in druge spremembe, zmanjševanje natalitete in podaljševanje življenjske dobe namreč zahtevajo večje posege v pokojninski sistem.

Glavni razlog za sprejem zakona je bila želja po samostojnem urejanju področja socialne varnosti, kar izhaja iz 50. člena Ustave Republike Slovenije, ki je bila sprejeta z osamosvojitvijo Republike Slovenije. Slovenija je namreč s tem dogodkom želela sama v celoti urediti področje socialne varnosti. Drugi razlog za spremembo zakona je bila zahteva po nujnem sprejetju ukrepov, ki naj bi premostili vse večjo vrzel med zagotavljanjem pravic za vse večje število upokojencev in vse slabšimi možnostmi zagotavljanja sredstev za izvajanje pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Poleg tega je pomemben razlog predstavljala tudi zahteva po spremembi organiziranosti izvajanja tega zavarovanja. Kljub navedenim razlogom in želji po spremembi sistema je potrebno opozoriti, da je zakon povzel večino določb prejšnjih zakonov in drugih splošnih aktov Skupnosti, kar pomeni, da so kljub številnim novostim temelji pokojninskega in invalidskega zavarovanja vendarle ostali nespremenjeni. Razlog je v tem, da so sistemi povsod po svetu, ki dolgoročno urejajo pravice in obveznosti ljudi iz naslova pokojninskega in invalidskega zavarovanja, dokaj togi, zato ne prenesejo velikih in hitrih sprememb kratkoročne narave. Kljub omenjenemu dejstvu, se je na drugi strani zaradi stalnih družbeno-ekonomskih in političnih sprememb pokojninski sistem pri nas v preteklih letih vendarle pogosto spreminjal. Razlog za spremembe vidim v tem, da se je vzporedno s spremembami postopno izboljševal gmotni položaj upokojencev in invalidov, poleg tega pa so se uvajali relativno ugodni pogoji za pridobitev pravic, ki izhajajo iz tega zavarovanja (Priatelj, 2000, str. 36).

Postopki za sprejem zakona po posameznih letih so bili dolgotrajni, spremljali so jih številni različni interesi, zapleti in zaostritve. V takih razmerah je bilo prej pričakovati zakon z mnogimi posegi v pravice, ki naj bi zmanjšali pokojninske izdatke, kot pa zakon, ki bi predstavljal še boljšo socialno varnost upokojencev in invalidov (Priatelj, 2000, str. 39). Lahko rečem, da je bil prvi samostojni zakon iz leta 1992 le začasen oziroma prehoden, saj je bilo ob upoštevanju realnega stanja v takratni državi z novo ureditvijo še nemogoče naenkrat in povsem »zrušiti« takratni sistem. Kljub relativno pomembnim posegom v zavarovanje in znižanju nivoja socialne varnosti v sistemu obveznega zavarovanja, je bil po številnih predhodnih pogajanjih in političnih nasprotovanjih sprejeti zakon dejansko rezultat kompromisa, ki je bil možen glede na takratne razmere in čas. Skupščina Republike Slovenije je tedanjemu Izvršilnemu svetu naložila, da v dveh letih po sprejemu zakona pripravi celovito reformo sistema pokojninskega zavarovanja, kar

⁴ V nadaljevanju: zakon iz predhodne ureditve, prejšnji zakon oziroma stari sistem.

pa je bil glede na zahtevnost in politično občutljivost projekta izjemno kratek rok. Leta 1996 je Vlada v sodelovanju s številnimi domačimi in tujimi strokovnjaki pripravila Izhodišča za reformo pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Na njihovi podlagi je leta 1997 pripravila Belo knjigo o reformi pokojninskega in invalidskega zavarovanja, konec leta 1998 pa je pripravila še predlog novega Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki ga je Državni zbor Republike Slovenije sprejel 10. decembra 1999.

2.4. Reforma invalidskega zavarovanja v letu 1999

Kljub temu, da je sedanji slovenski sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja v primerjavi z drugimi sistemi dobro razvit, je reforma tega sistema potekala že od konca osemdesetih let. Potrebna je bila zaradi številnih družbenih in drugih materialnih sprememb, katerim se je moral prilagajati tudi sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Kot pravi Cvetko Aleksej, je bila osnovna pomanjkljivost stare ureditve, da »ni našla ustreznega načina za zagotavljanje sredstev, s katerimi bi pokrivala izdatke pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Ti izdatki naraščajo in so v BDP udeleženi že z več kot 14%« (Cvetko, 2000, str. 102). Sistem obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja je bilo treba nujno reformirati, saj bi morali sicer povišati prispevne stopnje (ali davke) na raven, ki je mnogi zavarovanci ali njihovi delodajalci ne bi zmogli. Vztrajanje pri prejšnjih pogojih pridobivanja pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja bi namreč lahko povzročilo, da sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja že v bližnji prihodnosti finančno ne bi bil več obvladljiv. Kot pravi Marko Štrovs, bi bilo mogoče obremenitve zavarovancev »ohraniti na sedanji ravni samo tako, da se ohrani sedanje razmerje med številom upokojencev in zavarovancev, kar pa je v pričakovanih demografskih razmerah mogoče doseči le s povišanjem dejanske upokojitvene starosti« (Štrovs, 2000, str. 12). Zato je bila celotna reforma pokojninskega in invalidskega zavarovanja usmerjena predvsem v poostritev pogojev za pridobivanje pravic, kar še zlasti velja za delovne invalide.

Finančne težave našega zavarovanja, ekonomska nevzdržnost, slabo razmerje med zavarovanci in upokojenci⁵, neugodne demografske razmere (padanje stopnje natalitete, čemur ne sledi naraščanje smrtnosti), višanje pričakovane življenjske dobe, izrazito nizka dejanska upokojitvena starost (zgodnje upokojevanje), zaradi katere hitro narašča število upravičencev (predvsem upokojencev) do sredstev pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ter brezposelnost so bili zadosten razlog, da je bila pokojninska reforma v Sloveniji potrebna, nujna in neizogibna in da glede na zahtevnost in posledice, kot pravi Prijatelj, »predstavlja nacionalni projekt izjemnih razsežnosti« (Prijatelj, 2000, str. 57). Novi sistem naj bi zagotavljal primerno življenjsko raven upokojencev, predvsem z doslednejšo vezavo pričakovanih pravic in prejemkov na višino vplačanih prispevkov, poleg tega pa naj bi tudi spodbujal gospodarsko rast, omogočal finančno

⁵ Razmerje med zavarovanci in upokojenci je leta 1984 znašalo kar 3:1 (trije zavarovanci na enega upokojenca), nato se je do leta 1991, ko je le-to znašalo 2:1, poslabševalo. Devet let je za tem razmerje ostalo praktično nespremenjeno (1,7:1), v letu 2003 pa je znašalo 1,65:1 (Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, 2003).

vzdržnost zavarovanj in odpravil nepravilnosti, katere je porajal prejšnji sistem. Vendar pa je leta, kljub omenjenim ciljem, ohranil nekatere bistvene slabosti prejšnje ureditve, zaradi katerih se je začela reforma.

Poglavitni razlogi, zaradi katerih je bilo potrebno reformirati pravno ureditev invalidskega zavarovanja, so bili (Belopavlovič et al., 2000, str. 273):

- neustrezna, relativna definicija poklicne invalidnosti, ki ni omogočala zadostnega in dovolj kompleksnega ocenjevanja invalidnosti in uporabe pravic do poklicne rehabilitacije, katere namen je omogočiti invalidom enakopraven dostop do dela,
- prenizko določena starost kot pogoj za pridobitev pravic iz invalidskega zavarovanja, ki zagotavljajo zaposlitev (pri poklicni rehabilitaciji 50 let moški oziroma 45 let ženska, pri upokojevanju 63 let moški oziroma 58 let ženska),
- neenotna in v določenih primerih za poklicno aktivnost nestimulativna odmera denarnih nadomestil,
- načelo absolutnega varovanja zaposlitve delovnega invalida, ki tudi v utemeljenih primerih ni dopuščalo izjem glede odpovedi pogodbe o zaposlitvi zaradi osebnih ali poslovnih razlogov, ter
- neustrezen sistem financiranja, na podlagi enotne, zbirne prispevne stopnje za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ki ne upošteva delitve zavarovalnih tveganj in ravni zagotavljanja varnosti zdravja pri delu pri delodajalcu glede na poklicne vzroke nastanka invalidnosti (poškodba pri delu, poklicna bolezen).

2.5. Splošen pregled novosti Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju iz leta 1999

Nova pravna ureditev invalidskega zavarovanja je bila uzakonjena z Zakonom o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Uradni list RS, št. 106/99, 72/00, 81/00, 124/00, 109/01, 108/02, 110/02) (v nadaljevanju ZPIZ-1), ki je bil sprejet konec leta 1999, veljati pa je začel s 1.1.2000. Zakon je bil po sprejetju leta 1999 že petkrat noveliran, uporaba nekaterih določb, spremenjenih ali dopolnjenih s tem zakonom, pa preložena na kasnejše obdobje. Zaradi načela varovanja pričakovanih pravic so zavarovanci lahko ostali v starem zavarovanju ter pridobili pravice iz tega zavarovanja še določen čas po sprejetju novega zakona, saj se je v prvih treh letih veljavnosti novega zakona še vedno uporabljala večina določb iz prejšnjega zakona. Tudi po 1.1.2003 sta še vedno veljala oba sistema. Stari sistem za vse po njem pridobljene pravice in novi sistem za zavarovance, pri katerih je invalidnost nastala po 31.12.2002 (Štrovs, 2000b, str. 148). Ker pa mora biti pravna ureditev glede uporabe usklajena z ostalo delovno, pravno in zaposlitveno zakonodajo ter zakonodajo s področja usposabljanja in zaposlovanja invalidov, je bila uporaba določb o obveznem invalidskem zavarovanju, razen določb o odmeri invalidske pokojnine, odložena do 1.1.2003. Tretja novela ZPIZ-1C (2001) je spremenila 446. člen ZPIZ-1 tako, da je bila uporaba določb 102. do 105. člena tega zakona, ki urejajo možnost odpovedi pogodbe o zaposlitvi delovnemu invalidu s strani delodajalca, začasno odložena najkasneje do 1.1.2004. V decembru 2003 je bil z novelo ZPIZ-1E zakon ponovno dopolnjen in spremenjen, ko je bil

sprejet Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki je začel veljati s 1.1.2004. Določbe o odpovedi pogodbe o zaposlitvi zaradi ugotovljene invalidnosti II. in III. kategorije invalidnosti ali iz poslovnega razloga brez ponudbe nove pogodbe o zaposlitvi ter s tem institutom povezane določbe se bodo začele uporabljati šele s 1.1.2005, določbe o posebnih prispevkih za invalidsko zavarovanje pa šele s 1.1.2006.

Osnovni namen reformiranja obstoječega sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja je bilo torej zmanjšanje stroškov, k čemur naj bi pripomoglo zvišanje upokojitvene starosti, znižanje višine pokojnin ter uvedba dodatnega prostovoljnega zavarovanja. Zaostreni pogoji za pridobitev pravic veljajo zlasti za delovne invalide, saj se je bistveno spremenila definicija invalidnosti, ki vpliva na njihove pravice, poleg tega pa je v novi ureditvi opuščeno tudi t.i. načelo trajnosti zaposlitve delovnih invalidov. Drugačna je kategorizacija invalidnosti ter spremenjene pravice, ki jih je mogoče pridobiti iz invalidskega zavarovanja. Čeprav še vedno ostaja veljavno načelo varovanja zaposlitve delovnega invalida se ni mogoče znebiti vtisa, da se večji del bremena invalidnosti, kot je veljalo do sedaj, prenese na delovnega invalida. Po zakonskih določbah naj bi se načeloma bolj poudarila pravica do poklicne rehabilitacije in s tem možnost, da ostane delovni invalid fizično in socialno aktiven, dokler mu njegovo zdravstveno stanje to dopušča. Večja aktivnost delovnega invalida po eni strani omogoča njegovo ponovno vključitev v delovni proces, kar je absolutno pozitivno, po drugi strani pa bo le-ta v številnih primerih lahko ostal tudi sam brez možnosti zaposlitve in drugih pomoči. V tem primeru si bo lahko vsaj delno pomagal z invalidsko pokojnino ali nadomestilom za invalidnost, vendar pa mu ta glede na zneske, določene v zakonu, še vedno ne bo zadoščala za normalno preživetje (Cvetko, 2000, str. 116).

Novi zakon uvaja pojem »svoj poklic« ter poleg tega, da daje večji poudarek poklicni rehabilitaciji, zvišuje tudi starost zanjo ter starost za zaposlitev delovnega invalida. Uvaja povsem novo delno pokojnino, daje pravico do premestitve, v določenih primerih pa dovoljuje celo odpoved delovnega razmerja s strani delodajalca. Zakon poleg tega spreminja vrsto in odmero nadomestil, določa obveznost kontrolnih pregledov, zahteva drugačno medicinsko in delovno dokumentacijo ter ureja postopek in izvedenske organe. Vzpostavlja tudi nov sistem financiranja invalidskega zavarovanja z ločitvijo prispevnih stopenj za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, z novim prispevkom delodajalcev za primer poškodbe pri delu in poklicne bolezni pa stimulira tiste, ki bolje skrbijo za varno in zdravo delo, ter določa druge pomembne novosti in spremembe. Po novem je možno tudi prostovoljno dodatno invalidsko zavarovanje za dodatno invalidsko pokojnino, ki pa v tem diplomskem delu ne bo predmet podrobne razprave (Priatelj, 2000, str. 212).

Kot pravi Priatelj, je novi zakon »še kompleksnejši in popolnejši od prejšnjega, saj ne predstavlja več le systemskega kodeksa obveznega zavarovanja, ki je to področje urejal na enem mestu, temveč normativno urejanje sistema bistveno razširja tudi na področje t.i. subsidiarnih oziroma dodatnih zavarovanj« (Priatelj, 2000, str. 99). Upoštevajoč vse kritike prejšnje ureditve, naj bi torej nov sistem invalidskega zavarovanja temeljil zlasti na načelih rehabilitacije, motivacije in stimulacije.

3. INVALIDNOST

Ne glede na spremembe zakona, tako na področju pokojninskega kot invalidskega zavarovanja, se tudi v ZPIZ-1 ohranjajo temeljna načela. Načelo enotnosti zavarovanja vsem zavarovancem zagotavlja zavarovanje pri istem nosilcu socialnega zavarovanja ne glede na to, kje so zaposleni (v javnem ali zasebnem sektorju) in ali so samozaposleni, kmetje oziroma so obvezno zavarovani na drugi z zakonom določeni podlagi. Zavarovanje velja po načelu obveznosti zavarovanja za vse delavce in tiste, ki opravljajo samostojno ali drugo dejavnost, hkrati pa se vse pravice iz invalidskega zavarovanja zagotavljajo na podlagi dela. Pomembno mesto ohranja tudi načelo vzajemnosti in solidarnosti, po katerem si subjekti zagotavljajo materialno in socialno varnost tako, da v skladu s svojimi možnostmi plačujejo prispevke. Kasneje, ko izpolnijo pogoje, pa uveljavljajo in pridobijo pravice iz obveznega zavarovanja (Džamastagić, 2003, str. 2). Novi zakon kot temeljno načelo določa tudi odgovornost delodajalcev za delovanje sistema in osebno odgovornost zavarovancev, pri čemer je pomembna garancija države za izplačevanje pokojninskih prejemkov (Štrovs, 2000b, str. 111).

3.1. Definicija delovnega invalida

Zakon v 8. členu opredeljuje delovnega invalida kot zavarovanca, ki je na podlagi invalidnosti pridobil katero od pravic iz invalidskega zavarovanja. Definicija je povsem preprosta in kratka, toda dovolj izčrpna, da nam pojasni, da lahko pravice iz invalidskega zavarovanja pridobijo le zavarovanci in da se kategorija delovnih invalidov po vsebini varstva loči od drugih vrst invalidnih oseb (Priatelj, 2000, str. 220). Mislim predvsem na osebe, pri katerih invalidnost ni nastala v času zavarovanja, pač pa imajo status invalida že od rojstva ali zgodnje mladosti in si zaradi tega vzroka po tem zakonu niso mogle pridobiti statusa zavarovanca. Omenjene osebe lahko pravice, ki izhajajo iz invalidnosti, uveljavljajo na podlagi drugih zakonov in predpisov⁶.

3.2. Definicija invalidnosti

V zakonu je opredeljena povsem nova definicija invalidnosti, ki se do določene mere približuje definiciji iz prejšnjega zakona. V prejšnjem sistemu invalidskega zavarovanja je bila pravno uzakonjena t.i. **relativna definicija invalidnosti**. Po tej definiciji je bila invalidnost zavarovanca podana, če je pri njem nastopilo zmanjšanje ali izguba delovne zmožnosti za delo na delovnem mestu, na katerega je bil trajno razporejen pred nastankom teh sprememb, zaradi trajnih sprememb v zdravstvenem stanju, ki so posledica poškodbe pri delu, poklicne bolezni, poškodbe izven dela ali bolezni, ki jih ni mogoče odpraviti z zdravljenjem ali z ukrepi medicinske rehabilitacije (Cvetko, 1996, str. 21). Podlaga za pridobitev pravic iz invalidskega zavarovanja je

⁶ Npr.: Zakon o usposabljanju in zavarovanju invalidnih oseb, Zakon o usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, Zakon o delovnih razmerjih, Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, Pravilnik o izvajanju programov aktivne politike zaposlovanja, Pravilnik o merilih za nadomestitev dela stroškov invalidskim podjetjem idr.

bila poklicna invalidnost. Invalidnost je bila opredeljevala s premočno vezanostjo na »svoje delo« oziroma na delovno mesto, na katerega je bil trajno razporejen pred nastankom invalidnosti⁷.

Invalidnost je v ZPIZ-1 (1999) opredeljena v 60. členu, ki določa, da je invalidnost kot zavarovani primer podana, če se zaradi sprememb v zdravstvenem stanju, ki so posledica poklicnih (poškodba pri delu, poklicna bolezen) in nepoklicnih vzrokov (poškodba izven dela, bolezen) za nastanek invalidnosti, ki jih ni mogoče odpraviti z zdravljenjem ali ukrepi medicinske rehabilitacije, zavarovancu zmanjša zmožnost za zagotovitev (novega) delovnega mesta, ohranitev delovnega mesta, na katerem je bil zavarovanec zaposlen ob nastanku invalidnosti in za poklicno napredovanje. Navedena **absolutna definicija invalidnosti** je glede na določene podobnosti s predhodno definicijo⁸ tudi krajša in splošnejša. Definicija opušča pogoj trajnosti sprememb v zdravstvenem stanju, kar pomeni, da je invalidnost po ZPIZ-1 lahko tudi začasna in ne le trajna kategorija. Trajnost zdravstvenih sprememb ni več pogoj za oceno invalidnosti, vendar pa se kljub temu še vedno zahteva, da je invalidnost posledica sprememb v zdravstvenem stanju, ki jih z zdravljenjem oziroma medicinsko rehabilitacijo ni mogoče odpraviti (Uršič, Stanovnik, 2003, str. 353). To bi dosledno po definiciji pomenilo, da mora biti zdravljenje končano in da z medicinskega vidika pri zavarovancu ni mogoče pričakovati izboljšanja zdravstvenega stanja v taki meri, da bi te spremembe lahko bistveno vplivale na njegovo kasnejšo delovno zmožnost. Ker pa zakon uvaja obvezne kontrolne preglede lahko sklepamo, da je po tem zakonu invalidnost lahko tudi začasna.

V samem besedilu definicije tudi ni več pojma »izguba« delovne zmožnosti ter navajanja vzrokov za nastanek invalidnosti. Izpuščeno je ugotavljanje invalidnosti, vezano izključno na delovno mesto zavarovanca, na katerega je bil razporejen pred nastankom invalidnosti. Torej je za obstoj in stopnjo invalidnosti po novem zakonu, kot bo prikazano pri kategorijah invalidnosti, pomemben vpliv sprememb v zdravstvenem stanju na delavčevo splošno in poklicno delovno zmožnost in ne le na njegovo zmožnost za delo na delovnem mestu, na katerega je bil trajno razporejen pred nastankom invalidnosti (Priatelj, 2000, str. 215).

V novem zakonu je prejšnji pojem »svoje delo« nadomestil pojem »svoj poklic«, ki zajema poleg dela na delovnem mestu, na katerega je zavarovanec razporejen, tudi vsa druga dela, ki ustrezajo zavarovančevim telesnim in duševnim zmožnostim, za katera ima ustrezno strokovno izobrazbo, dodatno usposobljenost in delovne izkušnje. S tem se je nova definicija invalidnosti oddaljila od prejšnje absolutne vezanosti na delovno mesto, na katerem je zavarovanec delal ob nastanku invalidnosti ali v obdobju pred tem (Štrovs, 2000b, str. 151).

⁷ Taka ureditev je povzročala nekatere negativne učinke, saj je zaradi vezave invalidnosti tudi na druga dela v organizaciji oziroma pri delodajalcu pri opredeljevanju statusa invalida nemalokrat prišlo do različnega obravnavanja zavarovancev z objektivno enakimi medicinskimi diagnozami (Priatelj, 2000, str. 214).

⁸ Po sedaj veljavni ureditvi se namreč izguba ali zmanjšanje delovne zmožnosti ugotavlja ne samo glede na »svoje delo«, pač pa tudi na druga dela oziroma delovne naloge pri zavarovančevem delodajalcu, ki ustrezajo njegovi strokovni izobrazbi.

Vzpostavljena je tudi večja odvisnost in povezava med vrsto in obsegom priznane pravice na eni ter obsegom prizadetosti zavarovančeve zmožnosti za delo in vzrokom za nastanek invalidnosti na drugi strani. Zavarovancu, pri katerem je prizadeta samo zmožnost za delo na delovnem mestu, na katerega je razporejen, so zagotovljene le minimalne pravice, zavarovancem, pri katerih je prizadeta poklicna zmožnost za delo, pa je zagotovljen večji obseg pravic. V primeru, da je pri zavarovancu prizadeta splošna zmožnost za delo oziroma poklicna invalidnost brez preostale delovne zmožnosti, pa ima zavarovanec pravico do invalidske pokojnine. Naštete pojme bom razložila v nadaljevanju.

Nova opredelitev invalidnosti zajema štiri po teži prizadetosti zavarovanca različne stopnje invalidnosti. Zaradi lažjega razumevanja vsebine jih bom sistematično predstavila v nadaljevanju (Vajdič, 2004, str. 27):

1. **Splošna nezmožnost za delo** je nezmožnost za opravljanje organiziranega pridobitnega dela. Sem sodijo tudi tisti zavarovanci, pri katerih je ugotovljena poklicna invalidnost, in sicer, če je njihova delovna zmožnost za svoj poklic zmanjšana za več kot 50 odstotkov, nimajo pa več preostale delovne zmožnosti (I. kategorija invalidnosti).
2. **Poklicna nezmožnost za delo (poklicna invalidnost)** je podana, kadar je zavarovančeva delovna zmožnost za opravljanje njegovega poklica zmanjšana za 50 odstotkov ali več (II. kategorija invalidnosti).
3. **Zmanjšana zmožnost za delo** je podana v primeru, ko zavarovanec s predhodno poklicno rehabilitacijo ali brez nje ni zmožen opravljati dela s polnim delovnim časom, še vedno pa lahko opravlja določeno delo vsaj s polovico polnega delovnega časa (III. kategorija invalidnosti).
4. **Omejena zmožnost za delo** je podana v primeru, ko se ugotovi, da je zavarovančeva zmožnost za njegov poklic zmanjšana za manj kot 50 odstotkov oziroma, ko zavarovanec v svojem poklicu še dela s polnim delovnim časom, ni pa več zmožen opravljati dela na delovnem mestu, na katerega je razporejen (III. kategorija invalidnosti).

3.3. Vzroki za nastanek invalidnosti

Zakon loči dva vzroka za nastanek invalidnosti, ki izvirata iz dela (poškodba pri delu, poklicna bolezen) in dva, ki ne izvirata iz dela (bolezen in poškodba izven dela). To razlikovanje je izredno pomembno, saj ima dejstvo, ali izvira vzrok invalidnosti iz dela (poklicni oz. profesionalni vzroki) ali ne (splošni oziroma nepoklicni vzroki), velik vpliv na odmero in višino pravic iz invalidskega zavarovanja, za možnost pridobitve pravic iz invalidskega zavarovanja pa niso odločilni (Priatelj, 2000, str. 219). Predmet posebnega zakonskega obravnavanja sta poškodba pri delu in poklicna bolezen, medtem ko bolezen in poškodba izven dela v zakonu nista posebej definirana⁹. Novost, ki jo prinaša ZPIZ-1 (1999), je dopolnjena določba, ki določa, da poklicne bolezni in dela, pri katerih se te bolezni pojavljajo ter pogoje, ki določajo bolezen

⁹ Za poškodbo zunaj dela gre v primeru, ko je izločen poklicni vzrok nastanka poškodbe. Za druge bolezni pa v primeru, ko niso izpolnjeni pogoji za ugotovitev poklicne bolezni (Štrovs, 2000b, str. 156).

kot poklicno, določi minister za delo v sodelovanju z ministrom, pristojnim za zdravstvo. Po prej veljavnem zakonu je bilo to pooblastilo v izključni pristojnosti ministra za delo.

Vsi vzroki za nastanek invalidnosti medsebojno niso enakovredni tako glede pogojev, ki jih mora zavarovanec izpolnjevati za pridobitev pravic, kakor tudi glede odmere in višine samih pravic. Invalidnost, ki je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, ima večjo težo kot invalidnost, povzročena iz drugih vzrokov (Kuhelj, 1992, str. 42).

V letu 2003 so bile najpogostejši vzrok vseh kategorij invalidnosti bolezni, sledijo poškodbe izven dela, nato poškodbe pri delu, najmanj pa je bilo poklicnih bolezni. V obravnavanem letu so bile v odstotkih:

- bolezni vzrok invalidnosti v 89% primerih,
- poškodbe izven dela v 5,8% primerih,
- poškodbe pri delu v 3,7% primerih,
- poklicne bolezni v 0,4% primerih.

3.3.1. Poškodba pri delu

Za **poškodbo pri delu** se po 63. členu zakona šteje (Štrovs, 2000b, str. 152):

1. poškodba, ki je posledica neposrednega in kratkotrajnega mehničnega, fizikalnega ali kemičnega učinka ter poškodba, ki je posledica hitre spremembe položaja telesa, nenadne obremenitve telesa ali drugih sprememb fiziološkega stanja organizma, če je takšna poškodba v vzročni zvezi¹⁰ z opravljanjem dela ali dejavnosti, na podlagi katere je zavarovanec zavarovan,
2. poškodba, povzročena na način iz prejšnje točke, ki jo utrpi zavarovanec na redni poti od stanovanja¹¹ do delovnega mesta ali nazaj, na službeni poti ali na poti, da nastopi delo,
3. obolenje, ki je neposredna in izključna posledica nesrečnega naključja ali višje sile med opravljanjem dela oziroma dejavnosti, na podlagi katere je oboleli zavarovan,
4. poškodba, povzročena na način iz prve točke, ki jo utrpi zavarovanec v zvezi z uveljavljanjem pravice do zdravstvenega varstva.

3.3.2. Poklicna bolezen

Poklicne bolezni so po 65. členu zakona bolezni, povzročene z daljšim neposrednim vplivom delovnega procesa in delovnih pogojev na določenem delovnem mestu ali na delu, ki sodi v neposredni okvir dejavnosti, na podlagi katere je oboleli zavarovan. Zakon poleg tega določa

¹⁰ Vzročna zveza se predpostavlja, če je poškodba nastala med delovnim časom in na delovnem mestu. Možno jo je tudi izpodbijati, če je do nje prišlo zaradi ravnanja oškodovanca ali v primeru, ko mu je poškodbo namerno prizadejala tretja oseba, če do spora ni prišlo na delovnem mestu, za katerega je zavarovanec zavarovan. Pri varnostnikih, policistih in drugih izvršilnih organih notranjih zadev se za poškodbe pri delu štejejo tudi tiste poškodbe, ki jim jih pri izvrševanju njihove službe naklepno povzročijo druge osebe (Štrovs, 2000, str. 141).

¹¹ Za stanovanje velja kraj, kjer zavarovanec prebiva, ne pa kraj stalnega bivališča, kamor se občasno vrača.

tudi pogoje, na podlagi katerih se določena bolezen šteje za poklicno, ta pa mora biti navedena v uradnem seznamu poklicnih bolezni. K posebnemu varstvu delavcev, ki oboliijo zaradi poklicnih bolezni, je Republika Slovenija zavezana na podlagi konvencije Mednarodne organizacije dela št. 18 in konvencije št. 102 (Štrovs, 2000b, str. 156).

3.4. Kategorije invalidnosti

Po ZPIZ-1 se invalidnost razvršča v tri kategorije. Tudi prejšnji zakon je poznal tri kategorije invalidnosti, vendar so bile opredeljene bistveno drugače kot so nove. Zaradi nove vsebine (spremenjena definicija invalidnosti) je predlagatelj predlagal štiri kategorije invalidnosti, kar je bilo v razpravi zakona zavrženo. Tako je zakon ohranil tri kategorije, v katere je vnesel določene novosti. Poleg vsebinske razlage posameznih kategorij bom v nadaljevanju istočasno omenila tudi razlike s predhodnim zakonom. Posamezna vrsta kategorij je podana (Prijetelj, 2000, str. 217):

I. kategorija: če zavarovanec ni več zmožen opravljati organiziranega pridobitnega dela (t.i. splošna invalidnost) ali če je pri njem podana poklicna invalidnost, nima pa več preostale delovne zmožnosti. Vsebinsko enaka definicija je navedena tudi v ZPIZ iz leta 1992.

II. kategorija: če je zavarovančeva delovna zmožnost za svoj poklic zmanjšana za 50% ali več (t.i. poklicna invalidnost).

To zmanjšanje se kaže tako, da zavarovanec v svojem poklicu ni več sposoben delati s polnim delovnim časom, lahko pa po opravljeni poklicni rehabilitaciji dela s polnim delovnim časom v kakšnem drugem poklicu. To je analogno III. kategoriji invalidnosti po prejšnjem zakonu. Naj še omenim, da pri II. kategoriji invalidnosti ni predvidene možnosti glede zaposlitve delovnega invalida s skrajšanim delovnim časom (Štrovs, 2000b, str. 150).

III. kategorija:

- če zavarovanec z ali brez predhodne poklicne rehabilitacije ni več zmožen za delo s polnim delovnim časom, lahko pa opravlja določeno delo vsaj s polovico polnega delovnega časa (t.i. zmanjšana zmožnost za delo) oziroma
- če je zavarovančeva delovna zmožnost za svoj poklic zmanjšana za manj kot 50 % ali
- če zavarovanec še lahko dela v svojem poklicu s polnim delovnim časom, vendar pa ni več zmožen za delo na delovnem mestu, na katerega je razporejen (skupaj z drugo alineo predstavlja omejeno zmožnost za delo).

Iz navedenih kategorij invalidnosti je razvidno, da je definicija invalidnosti sestavljena iz elementov poklicne in splošne opredelitve invalidnosti. ZPIZ-1 torej razvršča zavarovance v tri kategorije glede na **preostalo delovno zmožnost**, ki se mora nujno ugotavljati v primeru II. in III. kategorije invalidnosti.

Zakon jo opredeljuje v 61. členu kot zmožnost zavarovanca, da (Davidovič et al., 2000, str. 94):

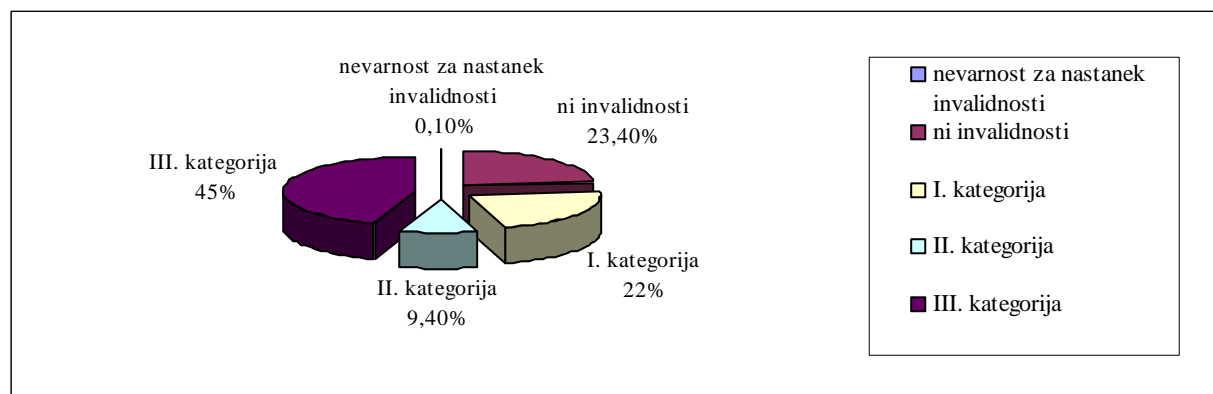
- dela s polnim delovnim časom na drugem delovnem mestu in z delovnim naporom, ki ne poslabša njegove invalidnosti, če gre za delo, ki ustreza njegovi strokovni izobrazbi oziroma usposobljenosti,
- se s poklicno rehabilitacijo usposobi za delo na drugem delovnem mestu s polnim delovnim časom,
- lahko opravlja določeno delo vsaj s polovico polnega delovnega časa.

ZPIZ-1 (1999) opredeljuje **drugo delovno mesto** kot delovno mesto, na katerem zavarovanec lahko dela glede na svojo preostalo delovno zmožnost. Ustrezati mora njegovemu zdravstvenemu stanju oziroma naravi spremembe v njegovem zdravstvenem stanju, saj invalidnosti le-ta ne sme poslabšati. Izbira drugega ustreznega delovnega mesta je po zakonu odvisna od ocene preostale delovne zmožnosti, zavarovančeve strokovne izobrazbe, delovnih izkušenj, osebnih lastnosti, pripravljenosti za določeno delo, pa tudi od delovnih razmer pri delodajalcu, opremljenosti delovnega mesta in ustreznosti delovnega okolja. V primeru, da se zavarovanec pred premestitvijo s poklicno rehabilitacijo usposobi za drugo delo, je potem to tisto delovno mesto, ki šteje za njegovo drugo delovno mesto.

ZPIZ-1 v primerjavi s predhodnim zakonom v okviru III. kategorije invalidnosti razlikuje zmanjšano od omejene zmožnosti za delo, pri čemer je odločilno dejstvo trajanje delovnega časa. Pri zmanjšani zmožnosti za delo gre za delovni čas, krajši od polnega, pri omejeni pa za polni delovni čas, ki ga zavarovanec opravlja na drugem ustreznem delovnem mestu. Novost je tudi v II. kategoriji invalidnosti, po kateri je kriterij za uvrstitev v to kategorijo določen odstotek (50%) preostale delovne zmožnosti za svoj poklic. Iz navedenega lahko sklepamo, da invalidi II. kategorije svojega poklica ne morejo opravljati niti s polovico polnega delovnega časa, lahko pa po opravljeni poklicni rehabilitaciji delajo s polnim delovnim časom v katerem drugem poklicu. V novem zakonu so poostreni tudi kriteriji za uvrstitev v III. kategorijo invalidnosti, saj le-ta po novem povzema II. in III. kategorijo invalidnosti iz predhodne ureditve, ker je institut zmanjšane delovne zmožnosti v ZPIZ-1 enak dosedanji II. kategoriji invalidnosti, institut omejene delovne zmožnosti pa deloma dosedanji III. kategoriji invalidnosti.

Po ZPIZ-1 je torej zavarovancem zagotovljeno objektivnejše ocenjevanje invalidnosti s tem, da je za obstoj invalidnosti pomemben vpliv sprememb v zdravstvenem stanju na zavarovančevo splošno in poklicno zmožnost za delo in ne le na njegovo zmožnost za delo na delovnem mestu, na katerega je bil razporejen pred nastankom invalidnosti. Vendar pa ob novi definiciji invalidnosti ne morem mimo ugotovitve, da je ta in z njo povezane nove definicije preveč zapletena in težko razumljiva, kar je v nasprotju z zahtevami, da mora biti jezik zakona jasen in razumljiv ter tako lahko vsebinsko dostopen ljudem, ki uveljavljajo pravice iz tega zavarovanja. Tovrstna zahteva pri definiranju kategorij invalidnosti zagotovo ni bila uresničena.

Slika 1: Struktura podanih ocen invalidnosti za leto 2003 (v %)

Vir: Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, 2003.

Invalidske komisije so v letu 2003 ugotovile skupno 6.512 novih invalidov I., II. in III. kategorije, kar predstavlja 7 novih invalidov na 1.000 aktivnih prebivalcev. V letu 2002 jih je bilo 8.417 ali 9 na 1.000 aktivnih zavarovancev. Padec števila na novo ugotovljenih invalidov gre pripisati novi definiciji invalidnosti, ki je kot že rečeno, poostrila pogoje pri uveljavljanju pravic iz invalidskega zavarovanja. V letu 2003 je bilo dejansko skupaj novih invalidov I. kategorije 3.354 oziroma 22% (4 invalidi na 1.000 aktivnih zavarovancev). Od teh so pri prvih pregledih invalidske komisije ugotovile 1.853 novih invalidov (2 nova invalida I. kategorije na 1.000 zavarovancev), pri ponovnih pregledih pa so v isto kategorijo na novo uvrstile 1.501 zavarovanca (2 invalida na 1.000 aktivnih zavarovancev). V letu 2002, ko se je uporabljal še izključno zakon iz leta 1992, je bilo teh invalidov 4.734 (5 novih invalidov I. kategorije na 1000 aktivnih zavarovancev). V letu 2003 je bilo torej ocenjenih 1.380 oziroma 29,2% manj novih invalidov I. kategorije glede na leto 2002. Od vseh je bilo v letu 2003 največ invalidov III. kategorije, za 23,4% zaposlenih, ki so vložili zahteve za uveljavljanje pravic, pa so invalidske komisije odredile, da pri njih ni invalidnosti.

Kljub temu, da je v grafu še vedno prisotna nevarnost za nastanek invalidnosti¹², ki jo je kot poseben preventivni ukrep invalidskega zavarovanja uporabljal zakon iz leta 1992, moram poudariti, da je omenjeni institut novi zakon opustil. Zavarovanci, pri katerih je bila podana neposredna nevarnost za nastanek invalidnosti, namreč niso imeli statusa delovnega invalida. Zakonodajalec je pri pripravi novega ZPIZ-1 ocenil, da gre pri tem institutu za izrazito preventivni ukrep, ki ne sodi v invalidsko zavarovanje, zato ga je prenesel v delovno-pravno sfero varstva delavcev. Iz Letnih poročil Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje je poleg tega razvidno, da se omenjeni institut kljub zakonski možnosti v praksi praktično ni izvajal. Razlog je verjetno iskati v zakonskih pomanjkljivostih, saj zakon ni definiral niti, kdo ugotavlja nastanek neposredne nevarnosti za nastanek invalidnosti niti ni določil, na podlagi kakšnega izvedenskega mnenja naj se postopek začne oziroma kako naj se le-ta izvede. Poleg tega pa v zakonu tudi niso bili predvideni nikakršni pravni mehanizmi za izvajanje kontrole nad

¹² Le-ta je bil namenjen pravočasnemu preprečevanju nastanka invalidnosti takrat, kadar so delovne razmere na delovnem mestu, na katerega je bil zavarovanec razporejen, kljub vsem higienskim in tehnično-varstvenim ukrepom v tolikšni meri vplivale na njegovo zdravje in delovno zmožnost, da je moral nujno zamenjati delo, ker bi sicer postal invalid (Davidovič et al., 2001, str. 95).

obveznostmi delavcev, kar pomeni, da je bila celotna aktivnost omenjenega instituta prenešana na same delavce in delodajalce (Vajdič, 2004, str. 56).

4. PRIDOBITEV PRAVIC NA PODLAGI INVALIDNOSTI

4.1. Splošni pogoji za pridobitev pravic na podlagi invalidnosti

ZPIZ-1 (1999) v 66. členu določa splošne pogoje za pridobitev pravic zavarovancem II. in III. kategorije invalidnosti, ne omenja pa pogojev za pridobitev pravic zavarovancem I. kategorije invalidnosti. Zavarovanec praviloma pridobi pravico na podlagi II. in III. kategorije invalidnosti, če ob nastanku invalidnosti še ni dopolnil t.i. polne starosti, to je 63 let (moški) oziroma 61 let (ženska). Če je tak zavarovanec obvezno zavarovan, pridobi pravice na podlagi invalidnosti ne glede na pokojninsko dobo, če pa ni vključen v obvezno zavarovanje pa samo v primeru, da izpolnjuje pogoje zavarovalne oziroma pokojninske dobe (t.i. pogoje gostote zavarovanja), ki je za pridobitev pravice do invalidske pokojnine določena s tem zakonom (Prijetelj, 2000, str. 220).

Zakon omogoča nekaterim kategorijam zavarovancev zavarovanje za ožji obseg pravic, to je do invalidske pokojnine, slepim in slabovidnim pa tudi pravico do dodatka za pomoč in postrežbo. Za pridobitev večine pravic iz invalidskega zavarovanja pa obstaja dodaten pogoj, da najprej nastopi eden od primerov zavarovanja (invalidnost, telesna okvara, neposredna nevarnost za nastanek invalidnosti, potreba po stalni pomoči in postrežbi), na podlagi česar imajo invalidne osebe pravico do denarnih nadomestil (Davidobič et al., 2001, str. 92).

Zavarovanim delavcem in drugim zaposlenim v delovnem razmerju pripadajo vse pravice na podlagi II. in III. kategorije invalidnosti. Posebne kategorije zavarovancev kot so vajenci, vrhunski športniki in šahisti, brezposelne osebe, upravičenci do starševskega dodatka, vojaki, zavarovanci za posebne primere zavarovanja, osebe, zavarovane na podlagi določene organizirane aktivnosti ter osebe, ki so v zavarovanje vključene prostovoljno, pridobijo pravice iz invalidskega zavarovanja le v primeru nastanka I. in II. kategorije invalidnosti. Pravice na podlagi III. kategorije invalidnosti lahko pridobijo tudi zavarovanci, ki so bili ob nastanku invalidnosti zaposleni v Republiki Sloveniji ali slovenski državljani zaposleni pri tujcih, vrhunski športniki in šahisti ter osebe, ki ob nastanku invalidnosti niso bile zavarovane, so pa izpolnjevale pogoj minimalne pokojninske dobe za pridobitev pravic iz invalidskega zavarovanja. Izjemoma lahko samozaposleni in kmetje, ki izpolnjujejo pogoje za pridobitev pravice iz III. kategorije invalidnosti, uveljavljajo tudi pravico do dela s krajšim delovnim časom od polnega in pravico do delne invalidske pokojnine (Štrovs, 2000b, str. 158).

Naj na tem mestu omenim nekatere razlike z ureditvijo invalidskega zavarovanja po prejšnjem zakonu. Ta je namreč v 33. členu določal, da pridobijo zavarovanci, pri katerih je nastala invalidnost, pravice glede na preostalo delovno zmožnost in glede na starost ob nastanku invalidnosti. V 95. členu je glede na to določal dodaten starostni pogoj, da pridobi zavarovanec s

preostalo delovno zmožnostjo pravico do dela s skrajšanim delovnim časom in pravico do razporedite oziroma do zaposlitve na drugem ustreznem delovnem mestu, če nastane invalidnost pred dopolnjeno starostjo 63 let (moški) oziroma 58 let (ženska). Pogoj starosti je za moške enak v obeh ureditvah, za ženske pa je po novem zvišan za tri leta, to je s prejšnjih 58 let na 61 let. Pravico do poklicne rehabilitacije je pridobil zavarovanec III. kategorije samo v primeru, če je pri njem nastala invalidnost pred dopolnjenim 50. letom starosti (moški) oziroma 45. letom starosti (ženska). Torej je bil starostni pogoj pri poklicni rehabilitaciji za ženske za pet let nižji od sedaj določenega. Podobno je zakon v 96. členu urejal pogoj minimalne pokojninske dobe. Zavarovanec, ki v času nastanka invalidnosti še ni bil vključen v zavarovanje oziroma je bil zavarovan le za ožji obseg pravic, je pridobil pravice na podlagi II. in III. kategorije invalidnosti šele, ko je v zavarovanju dopolnil predpisano pokojninsko oziroma zavarovalno dobo z delovnim časom, ki je ustrezala njegovi preostali delovni zmožnosti. V tem primeru se je delovnemu invalidu II. kategorije čas zaposlitve s skrajšanim delovnim časom štel kot polni delovni čas, delovna leta pa so se mu štela le do dneva nastanka invalidnosti. Če se je torej tak zavarovanec, ki ob nastanku invalidnosti ni izpolnjeval pogojev za pridobitev pravic II. in III. kategorije, pozneje zaposlil ali obvezno zavaroval in je delal z delovnim časom, ki ga je bil s preostalo delovno zmožnostjo sposoben opravljati, je lahko s takšnim zavarovanjem dopolnil potrebno pokojninsko oziroma zavarovalno dobo in pozneje pridobil pravice iz invalidskega zavarovanja. Pri ugotavljanju pogojev za pridobitev pravic iz invalidskega zavarovanja po ZPIZ-1 se zavarovancu delovna leta računajo od nastanka invalidnosti, delo s skrajšanim delovnim časom pa se pri invalidih II. kategorije šteje v zavarovalno dobo kot poln delovni čas. V splošnem torej velja, da je invalidu, kateremu na podlagi II. in III. kategorije invalidnosti pripadajo pravice, te smiselno zagotavljati le do njegove polne starosti.

4.2. Splošen pregled pravic

ZPIZ-1 daje zavarovancem naslednje pravice na podlagi invalidnosti (Prijetelj, 2000, str. 221):

1. invalidsko pokojnino,
2. pravico do poklicne rehabilitacije in nadomestila od priznanja pravice do konca rehabilitacije ter začasnega nadomestila, ko zavarovanec po končani poklicni rehabilitaciji čaka na zaposlitev,
3. pravico do premestitve in nadomestila,
4. pravico do dela s krajšim delovnim časom od polnega in do delne invalidske pokojnine,
5. pravico do nadomestila za invalidnost.

Iz primerjave pravic po obeh zakonih lahko povzamem, da so le-te pojmovno in včasih vsebinsko podobne prejšnjim, dokaj spremenjena pa so denarna nadomestila. Pogoji za pridobitev pravic po obeh zakonih se precej razlikujejo, kar je predvsem posledica različnih izhodišč, to je definicij invalidnosti ter ciljev zakonodajalca. V ZPIZ-1 je bil cilj zakonodajalca, da bi predvsem poklicna rehabilitacija dobila ustrezno veljavo in tako postala ena temeljnih pravic, ki izhajajo iz invalidskega zavarovanja (Bela knjiga, 1997, str. 200).

4.3. Uveljavljanje pravic iz invalidskega zavarovanja

4.3.1. Postopek za uveljavljanje in varstvo pravic

Nosilec in izvajalec sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja je Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije (v nadaljevanju Zavod). V tej obliki je bil ustanovljen 20. oktobra 1992 in je univerzalni pravni naslednik prejšnje Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Zavod izvaja enotno obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje za celotno območje Republike Slovenije na Centrali v Ljubljani, kjer je tudi sedež, ter na devetih območnih enotah¹³ in treh izpostavah¹⁴ (Stibilj, 2004, str. 17).

ZPIZ-1 določa, da se za odločanje o pravicah iz obveznega zavarovanja uporabljajo določbe Zakona o splošnem upravnem postopku, če ni drugače določeno. O pravicah iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja odloča na prvi stopnji območna enota Zavoda na območju, na katerem je zavarovanec zavarovan, na drugi stopnji pa Oddelek za invalidsko zavarovanje na sedežu Zavoda. Oddelek za izvajanje mednarodnega zavarovanja na sedežu Zavoda odloča na prvi stopnji o zadevah na podlagi mednarodnih sporazumov. O teh primerih odloča na drugi stopnji Upravni odbor Zavoda (Vučina, 2003, str. 38).

Po 259. členu zakona se postopek za uveljavljanje pravic iz obveznega invalidskega zavarovanja začne na zahtevo zavarovanca, lahko pa tudi na predlog zavarovančevega osebnega zdravnika ali imenovanega zdravnika. Delodajalec sam ne more uvesti postopka za ugotavljanje invalidnosti, kljub temu pa se lahko te možnosti posluži preko pooblaščenega zdravnika, ki ga je dolžan imeti v skladu z Zakonom o varnosti in zdravju pri delu (1999). Postopek za oceno invalidnosti je po zakonu uveden šele, ko Zavod prejme zahtevo s popolno medicinsko dokumentacijo o zavarovančevem zdravstvenem stanju in delovno dokumentacijo o njegovi delovni zmožnosti. Zakon določa, da dajejo v invalidskih postopkih izvedenska mnenja o invalidnosti, delovni zmožnosti, telesni okvari, potrebi po dodatku za pomoč in postrežbi idr., izvedenski organi Zavoda¹⁵. V sedmem odstavku tega člena pa je določeno, da Zavod s posebnim splošnim aktom določi organizacijo in način delovanja invalidskih komisij in drugih izvedenskih organov. Kadar daje invalidska komisija izvedensko mnenje o invalidnosti, delovni zmožnosti oziroma preostali delovni zmožnosti, se poleg medicinske dokumentacije v sodelovanju z delodajalci pripravijo dokumentacija o delu in drugi podatki, potrebni za ustrezno izvedensko mnenje, in sicer na način, ki ga za posamezno bolezen predvideva Seznam obvezne medicinske dokumentacije in delovna dokumentacija v skladu s 25. členom Pravilnika o organizaciji in načinu delovanja invalidskih komisij in drugih izvedenskih organov Zavoda (Uradni list RS, št. 133/02).

¹³ Območne enote so v Celju, Kopru, Kranju, Ljubljani, Mariboru, Murski Soboti, Novi Gorici, Novem mestu in Ravnah. Te na prvi stopnji odločajo o zahtevkih za uveljavljanje pravic in opravljajo druge naloge v zvezi z izvajanjem zavarovanja, ki jih je možno opravljati bližje zavarovancem in upokojevcem (Stibilj, 2004, str. 17).

¹⁴ Izpostave so na Jesenicah, v Trbovljah in Velenju.

¹⁵ Tretji odstavek 261. člena zakona določa, da so izvedenski organi invalidske komisije, zdravniki posamezniki in druge strokovne institucije, ki jih imenuje pristojni organ Zavoda.

Zavod o prejetih vlogah in predlogih zavarovancu izda potrdilo. V primeru, da se postopek za uveljavljanje pravic iz invalidskega zavarovanja prične na predlog zdravnika ali imenovanega zdravnika, zavarovanec ne more umakniti zahtevka, ker je bil le-ta vložen brez njegovega sodelovanja. V primeru, da imenovana zdravnika zahtevke umakneta, se postopek lahko nadaljuje, če zavarovanec to zahteva. Invalidska komisija celotno dokumentacijo o delu in zdravstvenem stanju zavarovanca prouči in povabi zavarovanca in predstavnika delodajalca, pri katerem je v delovnem razmerju, na sejo senata. Na podlagi izbrane medicinske dokumentacije in po pregledu zavarovanca da invalidska komisija izvedensko mnenje o zavarovančevi delovni zmožnosti. Območna enota izda odločbo o zavarovančevi pravici iz pokojninsko-invalidskega zavarovanja. Zavarovanci, pri katerih nastane invalidnost, pridobijo pravice glede na preostalo delovno zmožnost in glede na starost ob nastanku invalidnosti. Če zavarovanec v svoji zahtevi za varstvo pravic spodbija izvedensko mnenje invalidske komisije I. stopnje, da izvedensko mnenje še invalidska komisija II. stopnje (Davidovič et al., 2001, str. 94). Zakon določa obvezno revizijo odločb prve stopnje, in sicer samo pozitivnih, s katerimi je bila zavarovancu priznana katera izmed pravic. Do revizije niso zavezane edino tiste odločbe, s katerimi je bila priznana pravica do pokojnine po mednarodnih sporazumih. Pomembna novost je revizija pozitivnih mnenj invalidskih komisij prve stopnje, ki jo opravi invalidska komisija druge stopnje. Že res, da bo to za komisijo predstavljalo dodatno obremenitev, vendar sem mnenja, da je le-ta upravičena, saj bo bistveno pripomogla k večji enotnosti dela invalidskih komisij, poleg tega pa bo pomenila dodatno kontrolo invalidskih postopkov.

Zavarovanec ima pravico do pritožbe zoper odločbo, izdano na I. stopnji, poleg tega pa tudi do sodnega varstva, ki ga lahko uveljavi v roku 30 dni od vročitve odločbe, izdane na II. stopnji. Glede na to, da so delodajalcu naložene obveznosti v zvezi z zagovarjanjem pravic delovnih invalidov, za kršitev katerih je tudi kazensko odgovoren, je prav, da se mu v postopku prizna določeno sodelovanje. Izhajajoč iz tega dejstva daje novi zakon pravico do pritožbe oziroma sodnega varstva tudi delodajalcu, če je z dokončno odločbo Zavoda odločeno o pravicah na podlagi invalidnosti.

Potrebno je omeniti, da zdravniške komisije od 10.7.2002 ne obstajajo več, pač pa so jih po 13. in 14. členu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (2002) nadomestili imenovani zdravniki in zdravstvena komisija. Po 246. členu Pravil obveznega zdravstvenega zavarovanja (2003) sta tako osebni zdravnik kot imenovani zdravnik ali zdravstvena komisija zavarovanca dolžna napotiti na invalidsko komisijo, če ocenita, da ni pričakovati izboljšanja zdravstvenega stanja, ki bi mu omogočalo povrnitev njegove delovne zmožnosti. To morata storiti tudi, če je zavarovanec zadržan od dela zaradi bolezni ali poškodbe neprekinjeno eno leto poln delovni čas ali delovni čas, krajši od polnega (Kalčič et al., 2003, str. 11).

Tabela v nadaljevanju prikazuje podrobnejše podatke o realizaciji rešenih zahtevkov na I. stopnji iz invalidskega zavarovanja v letih 2002 in 2003.

Tabela 1: Rešeni zahtevki na I. stopnji v letih 2002 in 2003

VRSTA ZAHTEVKA	REALIZACIJA		PLAN	% IZPOLNJENEGA PLANA	INDEKS 2002/2003
	2002	2003	2003		
1. POKOJNINE					
Invalidska pokojnina - prvi	9.892	3.339	4.100	81,4	33,8
Invalidska pokojnina - drugi	2.728	2.247	2.000	112,4	82,4
Skupaj	12.620	5.586	6.100	91,6	44,3
2. PRAVICE IZ INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA					
Razvrstitve po oceni invalidskih komisij	13.085	21.353	21.000	101,7	163,2
Nadomestila	14.515	13.514	14.700	91,9	93,1
Skupaj	27.600	34.877	35.700	97,7	126,4
3. DODATNE PRAVICE					
Invalidnina	9.245	8.960	9.100	98,5	96,9
Dodatek za pomoč in postrežbo	9.316	10.112	9.300	108,7	108,5
Varstveni dodatek	8.196	8.601	10.000	86,0	104,9
Skupaj	26.757	27.673	28.400	97,4	103,4
SKUPAJ VSE	66.977	68.136	70.200	95,6	91,4

Vir: Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, 2003.

Število rešenih zahtevkov za uveljavljanje pravic iz invalidskega zavarovanja na I. stopnji kaže, da je bila realizacija plana rešenih zahtevkov za leto 2003 95,6%. Rešenih je bilo za 8,6% manj zahtevkov kot v letu 2002, kar je posledica manjšega števila vloženih zahtevkov za uveljavljanje pravic na I. stopnji. Realizacija plana po posameznih vrstah zahtevkov je naslednja: invalidske pokojnine 91,6%, pravice delovnih invalidov 97,7% ter dodatne pravice 97,4%. Spremembe zakonodaje s področja invalidskega zavarovanja so torej v letu 2003 bistveno vplivale na neposredno izvajanje in reševanje zadev, kakor tudi na drugačno evidentiranje, zato primerljivost podatkov s preteklim letom ni smiselna. Število vloženih zahtevkov za dodatne pravice je večje kot v letu 2002 ter za 2,6% nižje od plana. Kot že rečeno, je bilo realizirano število vseh vloženih zahtevkov za 4,4 % nižje od planiranega za leto 2003, število zahtevkov, ki so ostali v obdelavi 31.12.2003, pa je za 7,3 % nižje, kot je bilo v začetku leta.

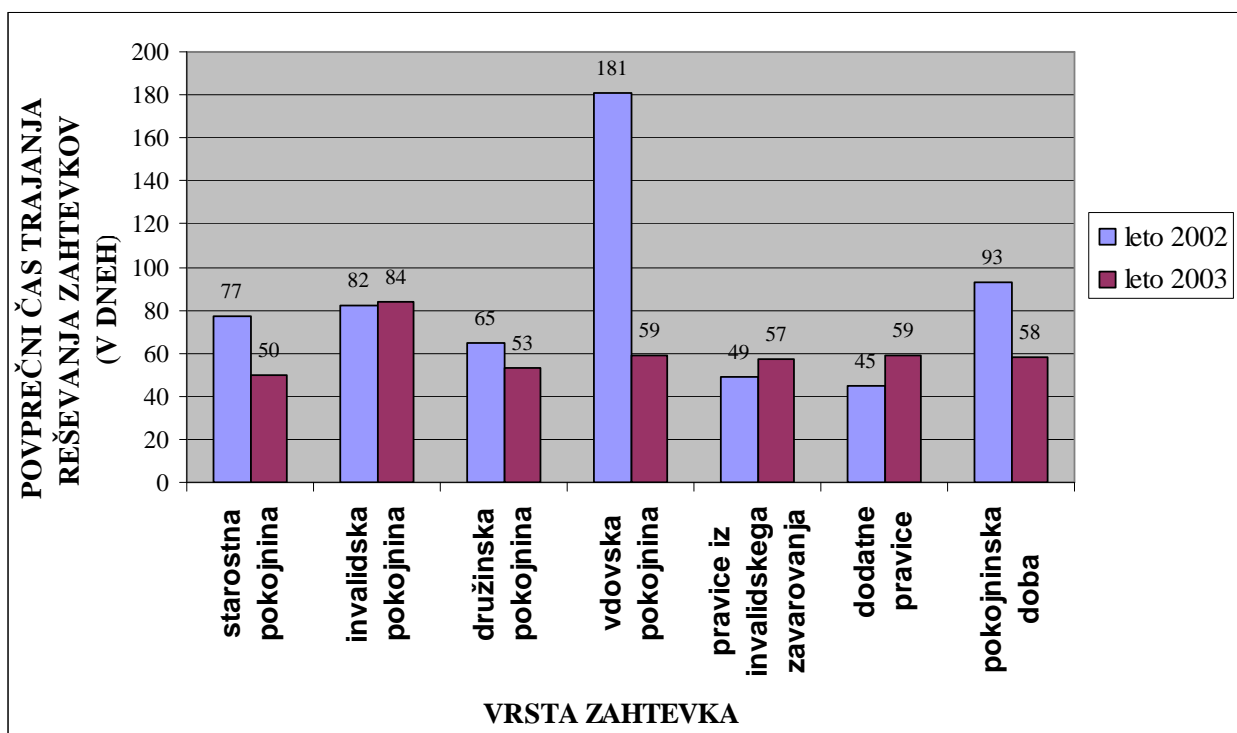
4.3.2. Čas reševanja zahtevkov za uveljavljanje pravic iz invalidskega zavarovanja

Kot že rečeno, je postopek za priznanje pravic uveden, ko Zavod prejme zahtevo za uveljavljanje pravice. Predpisan zakonski rok za reševanje zahtevkov je dva meseca in je praviloma spoštovan. Vendar pa se glede na nekatere vsebinsko dokaj zapletene situacije pri določeni vrsti postopkov pojavljajo zahteve, zaradi katerih so roki reševanja, predvsem zaradi varovanja interesov zavarovancev, iz objektivnih razlogov daljši od predpisanih. V tem okviru gre omeniti postopke za uveljavljanje pravice do pokojnine, kjer je pogosto potrebno predhodno izvesti postopek za uveljavljanje pokojninske dobe ali dokup let. Tudi pri postopkih, pri katerih je za ugotavljanje pogojev za določene pravice potrebno pridobiti dokazila raznih institucij z območja držav nekdanje SFRJ, so roki reševanja zahtevkov daljši. V takšnih primerih postopki navadno trajajo več mesecev, kar objektivno onemogoča končanje postopka v zakonsko določenem roku.

Omeniti je potrebno tudi precejšnje število zahtevkov z datumom vloge pred nastopom datuma prenehanja delovnega razmerja zavarovanca, katere Zavod ne sme rešiti dokler delovno razmerje ne preneha¹⁶. Pomembno je posebno zakonsko določilo, po katerem je postopek za uveljavljanje pravic iz invalidskega zavarovanja uveden šele, ko Zavod prejme zahtevo s popolno delovno dokumentacijo zavarovanca ter medicinsko dokumentacijo o zavarovančevem zdravstvenem stanju in njegovi delovni zmožnosti. V ta sklop sodijo postopki za uveljavitev pravice do invalidske pokojnine, pravice do dela s skrajšanim delovnim časom, pravice do razporeditve oziroma zaposlitve na drugem ustreznem delu, pravice do poklicne rehabilitacije ter pravice do ustreznega denarnega nadomestila.

Zanimiva je analiza časov reševanja zahtevkov za uveljavljanje pravic na I. stopnji, kot jih prikazuje slika 2 v nadaljevanju.

Slika 2: Primerjava povprečnih časov trajanja postopkov pri reševanju zahtevkov za uveljavljanje pravic na I. stopnji v letih 2002 in 2003

Vir: Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, 2003.

Čas trajanja reševanja zahtevkov pri invalidskih pokojninah za leto 2003 znaša 84 dni, pri pravicah iz invalidskega zavarovanja 57 dni, pri uveljavljanju dodatnih pravic iz invalidskega zavarovanja pa se je čas podaljšal s 45 dni v letu 2002 na 59 dni v letu 2003. Pri obeh vidimo, da se število dni v primerjavi s predhodnim letom ni bistveno podaljšalo, kar je razvidno iz ostalih pravic. Naj še omenim, da je bilo v dvomesečnem, zakonsko določenem roku, v letu 2003 rešenih le 56,5% zahtevkov iz invalidskih pokojnin in 65,2% zahtevkov iz ostalih pravic delovnih invalidov. Postopek za novo oceno invalidnosti je spremenil način dela v izvajanju

¹⁶ Prenehanje delovnega razmerja je namreč pogoj za uveljavljanje pravice do invalidske pokojnine.

invalidskega zavarovanja, predvsem pa je v preteklem letu vplival na čas trajanja predhodnega postopka. Tako se je čas trajanja postopka za oceno invalidnosti s 75 dni podaljšal na 95 dni. Razlogi za daljši čas reševanja zahtevkov od dveh mesecev so praviloma nepopolna dokumentacija, razčiščevanje podatkov matične evidence, vložitev zahtevka pred nastopom datuma prenehanja delovnega razmerja, sodelovanje z zunanjimi ustanovami pri zahtevah iz naslova invalidskega zavarovanja idr. Zaradi vse večjih zapletov v okviru navedenih razlogov je Zavod čas reševanja zahtevka podaljšal s prejšnjega dva na tri mesece.

Po zakonu veljajo za ugotavljanje časov trajanja postopkov reševanja zahtevkov iz naslova invalidskega zavarovanja posebna merila, to je šestmesečni rok reševanja zahteve od uvedbe postopka. Potrebno je tudi upoštevati, da morajo po določbah zakona v postopku pred izdajo izvedenskega mnenja izvedenski organi Zavoda sodelovati z zavarovančevim imenovanim zdravnikom, službo medicine dela, specialistično službo oziroma z zavodi za usposabljanje invalidnih oseb in z delodajalci, kar pomeni, da je trajanje postopkov v veliki meri odvisno od zunanjih dejavnikov, na katere Zavod nima vpliva. Tako je bilo v letu 2003 od skupno 37.186 ocen na invalidskih komisijah I. stopnje v zakonitem roku rešenih 35.342 zahtevkov, to je kar 95%.

5. VRSTE PRAVIC NA PODLAGI INVALIDNOSTI

5.1. Pravica do invalidske pokojnine

Invalidska pokojnina je edina dolgoročna pravica, ki izhaja iz invalidskega zavarovanja. Je pravica do uživanja rednih mesečnih denarnih prejemkov, ki zavarovancem ob izpolnjevanju pogojev omogočajo, da se zaradi izgube delovne zmožnosti, ki je posledica poškodbe pri delu, poklicne bolezni ali poškodbe oziroma bolezni izven dela, invalidsko upokoji, s čimer se mu zagotovi njegovi pokojninski osnovi in vzrokom za nastanek invalidnosti primerna socialna varnost tudi potem, ko ni več zmožen opravljati nobenega organiziranega pridobitnega dela.

Pravico do invalidske pokojnine pridobi zavarovanec, pri katerem je nastala (Štrovs, 2000, str. 143):

- invalidnosti I. kategorije, ne glede na vzrok za nastanek invalidnosti,
- invalidnost II. kategorije, če brez poklicne rehabilitacije ni zmožen za drugo ustrezno delo, le-ta pa mu ni zagotovljena, ker je star več kot 50 let,
- invalidnost II. ali III. kategorije, kateremu ni zagotovljena ustrezna zaposlitev oziroma prerazporeditev, ker je dopolnil starost 63 let (moški) oziroma 61 let (ženska).

5.1.1. Pogoji za pridobitev pravice do invalidske pokojnine

Zavarovanec, pri katerem je predhodno ugotovljena I. kategorija invalidnosti, pridobi pravico do invalidske pokojnine ne glede na vzrok za nastanek invalidnosti. Za pridobitev te pravice

zavarovanca II. ali III. kategorije invalidnosti pa je vzrok za nastanek invalidnosti pomemben pogoj. Kljub temu, da se pri zavarovancu I. kategorije invalidnosti vzrok nastanka invalidnosti za pridobitev pravice do invalidske pokojnine ne zahteva, je odmera invalidske pokojnine še vedno odvisna od le-tega. Odmera je namreč bistveno bolj ugodna v primeru, ko je invalidnost I. kategorije nastala kot posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, vendar o tem več v nadaljevanju.

Če je torej invalidnost posledica poklicnega vzroka, pridobi zavarovanec pravico do invalidske pokojnine ne glede na dopolnjeno pokojninsko dobo, dovolj je le, da je ob nastanku invalidnosti zavarovan. Če je invalidnost nastala zaradi poškodbe izven dela ali bolezni, pa delovni invalid pridobi pravico le pod pogojem, da je ob nastanku invalidnosti dopolnil minimalno pokojninsko dobo, ki pokriva najmanj tretjino razdobja od dopolnjenega 20. leta starosti do nastanka invalidnosti (Prijetelj, 2000, str. 224). Ta leta so poseben pogoj, t.i. pogoj gostote zavarovanja, za priznanje pravic iz invalidskega zavarovanja in se imenujejo delovna leta¹⁷, šteto delovna leta kot polna leta (Cvetko, 2000, str.141).

Izjema so osebe, ki so postale invalidi I. kategorije pred dopolnjenim 21. letom starosti (t.i. **mlajši invalidi**). Te osebe pridobijo pravico do invalidske pokojnine pod pogojem, da so bile ob nastanku invalidnosti vključene v obvezno zavarovanje ali da so dopolnile najmanj tri mesece zavarovalne dobe. Ta pogoj je v ZPIZ-1 dodan, kar omogoča pridobitev pravice do invalidske pokojnine tudi tistim mlajšim invalidom, ki ob nastanku invalidnosti niso bili obvezno zavarovani, so pa pred tem dopolnili vsaj tri mesece zavarovalne dobe. Drugi odstavek 69. člena pa poleg tega tudi določa, da pridobi zavarovanec, pri katerem je invalidnost I. kategorije nastala med dopolnjenim 21. in 30. letom starosti, pravico do invalidske pokojnine le v primeru, da je pred nastankom invalidnosti dopolnil pokojninsko dobo, ki pokriva najmanj eno četrtno delovnih let. Poleg tega pa zakon posebej določa izhodišči za doseganje pogoja pokojninske dobe za **zavarovance z višjo, visoko in univerzitetno izobrazbo**. In sicer se zavarovancu z višjo strokovno izobrazbo pogoj ene tretjine oziroma ene četrtnine računa od dopolnjenega 23. leta starosti, zavarovancu z visoko strokovno ali univerzitetno izobrazbo pa od dopolnjenega 26. leta starosti.

Zelo pomembna novost je določba, da se v delovna leta zavarovancu ne šteje čas služenja vojaškega roka, opravljanja nadomestne civilne službe ali usposabljanja za rezervni sestav policije in čas, v katerem je bil prijavljen pri Zavodu za zaposlovanje kot brezposelna oseba ali iskalec zaposlitve ne glede na to, ali je v tem času prejemal denarna nadomestila po predpisih o zaposlovanju oziroma po predpisih o invalidskem zavarovanju ali ne (Štrovs, 2000b, str. 163). V primeru, da se navedeni primeri štejejo v zavarovalno dobo, se delovna leta računajo od tiste starosti zavarovanca, kakršno se dobi, če se od starosti 23 oziroma 26 let odšteje v mesecih dopolnjena zavarovalna doba iz obdobja prej naštetih primerov.

¹⁷ Delovna leta so zakonsko gledano obdobje od dopolnitve določene starosti do dneva nastanka invalidnosti. Praviloma se začno šteti pri dopolnjeni starosti 20 let, vendar pa zakon dopušča tudi izjemo, in sicer ureja štetje delovnih let od višje starostne meje za zavarovance z višjo, visoko in univerzitetno izobrazbo.

Zakon v 71. členu delovnim invalidom II. in III. kategorije invalidnosti, pri katerih se že ugotovljena invalidnost poslabša ali nastane nov primer invalidnosti (t.i. **nova invalidnost**), določa, da pridobijo pravico do invalidske pokojnine pod enakimi pogoji, kot jih morajo izpolnjevati ob prvem uveljavljanju pravice iz tega naslova¹⁸ (Prijetelj, 2000, str. 225).

5.1.2. Odmera invalidske pokojnine

Glede odmere invalidske pokojnine se uporabljajo določbe o odmeri in pokojninski osnovi, kot velja za starostno pokojnino, z nekaterimi posebnostmi, določenimi v 72. in 73. členu zakona.

V letu 2004 se pokojninsko osnovo praviloma izračuna na podlagi povprečnih mesečnih plač¹⁹ in zavarovalnih osnov, od katerih so bili plačani prispevki za to zavarovanje, iz katerihkoli najugodnejših zaporednih osemnajstih let zavarovanja od vključno 1970. leta dalje. V primeru, da zavarovanec pridobi pravico do invalidske pokojnine s krajšo pokojninsko dobo kot je dolgo obdobje, iz katerega se jemljejo plače za izračun zavarovalne osnove, se pokojninsko osnovo izračuna glede na razpoložljive plače oziroma zavarovalne osnove, razen iz koledarskega leta, v katerem je uveljavil pravico do invalidske pokojnine. Zavarovanec, ki v letu, v katerem uveljavlja pravico, ni bil zavarovan, v vseh ostalih letih pa je bil, se pokojninsko osnovo določi v višini povprečne izhodiščne plače, do katere bi bil upravičen glede na njegovo dejansko stopnjo izobrazbe po kolektivni pogodbi dejavnosti ali splošni kolektivni pogodbi za zadnje koledarsko leto pred letom uveljavitve pravice do invalidske pokojnine. Izračunana pokojninska osnova se valorizira²⁰ na vrednost koledarskega leta pred letom uveljavitve pravice do invalidske pokojnine. Pri izračunu pokojninske osnove se zavarovalne osnove oziroma plače iz prejšnjih let zaradi medsebojne primerljivosti preračunavajo z valorizacijskimi količniki²¹, ki ustrezajo gibanjem povprečnih plač in pokojnin v koledarskem letu pred uveljavitvijo pravice do invalidske pokojnine (Štrovs, 2000a, str. 7). Če tako izračunana pokojninska osnova ne doseže zneska najnižje pokojninske osnove, se zavarovancu le-ta odmeri od najnižje pokojninske osnove²², ki od 1. februarja 2004 znaša 98.658,23 SIT. V primeru, da izračunana pokojninska osnova presega znesek najvišje pokojninske osnove, se mu invalidska pokojnina odmeri od najvišje pokojninske osnove²³, ta od 1. februarja 2004 znaša 394.632,92 SIT.

¹⁸ Če se zavarovancu II. ali III. kategorije že ugotovljena invalidnost poslabša ali nastane nov primer invalidnosti zaradi bolezni in poškodbe izven dela, pridobi pravico, če na dan nastanka spremembe ali nove invalidnosti izpolnjuje pogoje starosti in zavarovalne oziroma pokojninske dobe. Invalidi, katerih invalidnost je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, pridobijo na podlagi nastanka sprememb v invalidnosti ali nove invalidnosti novo pravico ne glede na dopolnjeno pokojninsko dobo.

¹⁹ Povprečna plača oziroma zavarovalna osnova iz posameznega koledarskega leta se lahko upošteva pri izračunu pokojninske osnove, če je bila izplačana oziroma so bili plačani prispevki najmanj za šest mesecev.

²⁰ V letu 2003 je bila valorizacija pokojnin izvedena dvakrat. In sicer so se 1. marca po 150. in 150. a členu zakona pokojnine povečale za 5,5%, po 151. členu za 4,9%, 1. septembra pa za 1,5% (Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, 2003).

²¹ Valorizacijske količnike vsako leto na novo določi minister za delo, družino in socialne zadeve.

²² Višina najnižje pokojninske osnove se spremeni ob vsakokratni uskladitvi pokojnin za toliko, kot se spremeni višina novih pokojnin.

²³ Najvišja pokojninska osnova predstavlja štirikratnik zneska najnižje pokojninske osnove.

5.1.3. Višina invalidske pokojnine

Višina invalidske pokojnine je načeloma odvisna od višine pokojninske osnove, vzroka za nastanek invalidnosti, dopolnjene pokojninske dobe, pa tudi od dopolnjene starosti zavarovanca na dan nastanka invalidnosti.

74. člen zakona določa, da se invalidska pokojnina v primeru nastanka invalidnosti zaradi **poškodbe pri delu ali poklicne bolezni** odmeri v enaki višini kot starostna pokojnina za pokojninsko dobo najmanj 40 let (moški) oziroma 38 let (ženska), le da se zaradi starosti ne zmanjšuje (brez odbitkov glede na starost). V prvem odstavku 75. člena zakon določa, da se invalidska pokojnina za invalidnost, ki je posledica **poškodbe izven dela ali bolezni**, prav tako odmeri od pokojninske osnove v odstotku, določenem glede na dopolnjeno pokojninsko dobo, brez odbitka glede na starost ob upokojitvi, le da je izhodišče boljše kot pri starostni upokojitvi. Če je invalidnost nastala pred dopolnjeno starostjo 63 let (moški) oziroma 61 let (ženska), se invalidska pokojnina odmeri najmanj v višini 45% (moški) oziroma 48% (ženska) pokojninske osnove. V primeru, da je invalidnost nastopila po dopolnitvi polne starosti, drugi odstavek tega člena določa, da se invalidska pokojnina odmeri najmanj v višini, ki je določena za odmero starostne pokojnine za dopoljenih 15 let zavarovalne dobe, to je v višini 35% (moški) oziroma 38% (ženska) pokojninske osnove. V primeru invalidnosti zaradi poškodbe izven dela ali bolezni dolžina dopolnjene pokojninske dobe in starost zavarovanca na dan nastanka invalidnosti poleg pokojninske osnove pogojujeta višino odstotka za odmero invalidske pokojnine.

Velja, da se višina odstotka za odmero invalidske pokojnine v primerih, ko zavarovanec na dan nastanka invalidnosti še ni dopolnil starosti 63 let (moški) oziroma 61 let (ženska), določi ob upoštevanju (Cvetko, 2000, str. 227):

- dejansko dopolnjene pokojninske dobe in
- prištete pokojninske dobe, to je neke vrste fiktivne pokojninske dobe²⁴.

Najpomembnejša novost glede na predhodno ureditev je uvedba t.i. **prištete dobe**, ki je vsebinsko nadomestila prejšnji dodatek na invalidnost. S tem se delovnemu invalidu, ki zaradi invalidnosti ne more doseči toliko pokojninske dobe, kot bi jo dosegel, če bi lahko ostal v zavarovanju do dopolnitve pogojev za starostno upokojitev, k dejanski zavarovalni dobi prišteje še del obdobja od nastanka invalidnosti do minimalne starosti za pridobitev pravice do starostne pokojnine. Gre torej za dodatno povečanje invalidske pokojnine za določen odstotek, katerega namen je delna nadomestitev izpada zavarovalne dobe, ki je zavarovanec zaradi invalidnosti ni mogel dopolniti.

Tak zavarovanec ima namreč zaradi krajše zavarovalne dobe tudi nižjo invalidsko pokojnino, prišteta doba pa to višino nekoliko popravlja, saj postane sestavni del invalidske pokojnine. ZPIZ-1 (1999) v drugem in tretjem odstavku 200. člena določa, da je prišteta doba bistveno daljša v primeru, ko je pri zavarovancu nastopila invalidnost pred dopolnjenim 58. letom starosti,

²⁴ Fiktivna pokojninska doba predstavlja del obdobja med nastankom invalidnosti in določeno starostjo.

kot pa če je invalidnost nastopila po dopolnitvi teh let²⁵. Sedanji način izračunavanja invalidske pokojnine je torej ugodnejši za mlajše invalide, saj jim zaradi krajše pokojninske dobe pokrije izgubo, ki jo utrpijo zaradi predčasne izgube delovne zmožnosti. V slabšem položaju kot prej pa so delovni invalidi, katere je invalidnost prizadela v višji starosti, ko so že dopolnili daljšo pokojninsko dobo. Ti po ZPIZ-1 dobijo le malo prištete dobe, izgubijo pa dodatek na invalidnost, ki se je priznaval v prejšnji ureditvi. Dodatek na invalidnost se je torej odmerjal zavarovancem, ki so pridobili pravico do invalidske pokojnine pred dopolnitvijo starosti 63 oziroma 58 let, odvisen je bil od zavarovančeve starosti ob nastanku invalidnosti ter od razmerja med delovnimi leti in njegovo pokojninsko dobo (t.i. gostota njegove zavarovalne dobe). Odmerjena pokojnina skupaj z dodatkom na invalidnost v letu 2000 ni smela presegati 85% pokojninske osnove. Z novelo ZPIZ-1C (2001) je bil 76. člen zakona popravljen tako, da odmerjena invalidska pokojnina za invalidnost, ki je posledica poškodbe izven dela ali bolezni, ne sme presegati zneska pokojnine za invalidnost, ki je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, razen če dejanska pokojninska doba presega 40 let (moški) oziroma 38 let (ženska) pokojninske dobe. V letu 2004 invalidska pokojnina z upoštevanjem prištete dobe ne sme presegati 82,5% pokojninske osnove.

V praksi so seveda mogoči tudi primeri, katere zakon obravnava v 77. členu, ko je invalidnost rezultat kombiniranih vzrokov. Vzroki za nastanek invalidnosti deloma izvirajo iz dela (poklicni vzroki), deloma pa izven dela (nepoklicni, splošni vzroki), zato je invalidska pokojnina na njihovi podlagi sestavljena iz dveh sorazmernih delov. Prvi odstavek 78. člena določa, da se posebej odmeri invalidska pokojnina, kot če bi bila skupna invalidnost posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni in posebej invalidska pokojnina, kot če bi bila skupna invalidnost posledica bolezni ali poškodbe izven dela. Višina sorazmernih delov je odvisna od velikosti vpliva posameznih vzrokov invalidnosti na skupno invalidnost (Cvetko, 2000, str. 227). Seštevek tako dobljenih zneskov ne sme presegati zneska pokojnine, odmerjene za 40 let pokojninske dobe (moški) oziroma 38 let pokojninske dobe (ženska), to je v letu 2004 82,5% pokojninske osnove. Poleg tega zakon v 79. členu zavarovancu daje možnost, da sam izbira med invalidsko in starostno pokojnino, če ob nastanku invalidnosti izpolnjuje pogoje za obe pokojnini.

5.1.4. Analiza invalidskih pokojnin

V nadaljevanju (glej tabelo 2) bom prikazala podatke o gibanju povprečnih mesečnih zneskov invalidskih pokojnin in povprečnega števila prejemnikov invalidskih pokojnin v obdobju od leta 1990 do 2003. Najprej sledi analiza povprečnih mesečnih izplačil invalidskih pokojnin skupaj z varstvenim dodatkom za obdobje od leta 1992 do 2003 (glej tabelo 3). Ker menim, da je smiselno proučiti razmerje med povprečno invalidsko pokojnino in povprečno neto plačo, so v tabeli upoštewane dejansko izplačane pokojnine skupaj z varstvenim dodatkom, zmanjšane za obračunano akontacijo davka, kar kaže objektivnejšo sliko dejanskih razmer.

²⁵ Dolžina obdobja, ki služi za določitev prištete dobe, se računa v letih in mesecih in je odvisna od starosti zavarovanca na dan nastanka invalidnosti. Obdobje, daljše od 15 dni, se šteje za en mesec.

Tabela 2: Povprečni mesečni zneski invalidskih pokojnin in neto plač ter razmerje med njimi v obdobju 1992 - 2003

LETO	POVPREČNA INVALIDSKA POKOJNINA (v SIT)	POVPREČNA NETO PLAČA (v SIT)	RAZMERJE MED POVPREČNIMI INVALIDSKIMI POKOJNINAMI IN PLAČAMI (v %)
1992	19.835	30.813	64,4
1993	28.467	46.826	60,8
1994	37.524	60.089	62,4
1995	44.900	71.279	63,0
1996	50.109	81.830	61,2
1997	55.405	91.199	60,8
1998	60.598	99.919	60,6
1999	67.249	109.279	61,5
2000	73.700	120.689	61,1
2001	80.083	134.856	59,4
2002	87.409	147.946	59,1
2003	91.574	159.072	57,6

Vir: Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, 2003.

Kot je razvidno iz tabele, se je povprečni mesečni znesek izplačanih invalidskih pokojnin od leta 1992 do 2003 postopno povečeval. Stopnja rasti invalidskih pokojnin je bila skozi večino let dokaj visoka, saj se je invalidska pokojnina leta 1993 glede na leto 1992 povečala kar za 43,5%. Le v letu 2003 je bila stopnja rasti dokaj nizka in je znašala le 4,8%. Invalidske pokojnine so bile vseskozi precej nižje od povprečnih neto plač, zadnja leta pa postajajo razlike med povprečnimi invalidskimi pokojninami in neto plačami skozi proučevano obdobje vse večje. Razmerja med povprečnimi invalidskimi pokojninami in povprečnimi neto plačami med posameznimi leti obravnavanega obdobja sicer nihajo, vendar je od leta 1997 zaznati trend v smeri zmanjševanja omenjenega razmerja. Največje razmerje je bilo v letu 1990 (64,4%), najmanjše pa v letu 2003 (57,6%). V skladu z dejstvom, da je reformirani zakon znižal odmerne lestvice, lahko v prihodnjih desetletjih pričakujemo vse večje razlike oziroma vse manjša razmerja med povprečnimi invalidskimi pokojninami in neto plačami. Glede na navedeno je smiselno pričakovati, da se bo v prihodnje gmotni položaj invalidskih upokojencev še naprej zniževal.

Po podatkih Zavoda je bilo v letu 2003 izplačanih skupno 403.857,4 milijona SIT invalidskih pokojnin, kar je za 1,4 % več kot je predvideval finančni načrt, ter kar za 7,5% več kot v letu 2002.

Tabela 3: Gibanje povprečnega števila prejemnikov invalidskih pokojnin v obdobju 1990 - 2003

LETO	POVPREČNO ŠTEVILO PREJEMNIKOV INVALIDSKIH POKOJNIN
1990	82.289
1991	87.194
1992	91.551
1993	93.867
1994	94.848
1995	96.058
1996	96.850
1997	97.369
1998	97.498
1999	97.382
2000	97.804
2001	97.704
2002	97.621
2003	97.433

Vir: Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, 2003.

Na dinamiko rasti števila invalidskih upokojencev vpliva velikost in dinamika gibanja populacije zaposlenih delavcev, stopnja organiziranosti in razvitosti zdravstva, varstva pri delu in vrste ter število bolezni in poškodb. Stopnje rasti invalidskega upokojevanja so bile do leta 1995 višje od 1%, v naslednjih štirih letih pa so padle pod ta odstotek. V letih 1999 do vključno z letom 2003 je bila stopnja rasti nizka oziroma negativna. Po podatkih Zavoda se je rast števila invalidskih upokojencev leta 2003 glede na leto 2002 znižala za 0,2%.

Zavod je v letu 2003 izplačal skupno 403.857,4 milijona SIT invalidskih pokojnin, kar je za 1,4 % več kot je predvideval finančni načrt, ter kar za 7,5% več kot v letu 2002. V letu 2002 je bilo 19,2% invalidskih upokojencev, v letu 2003 pa 18,8% od celotnega števila upokojencev.

5.2. Pravica do poklicne rehabilitacije

Za razliko od zakona iz leta 1992, ki je opredeljeval le namen poklicne rehabilitacije²⁶, ZPIZ-1 (1999) v 80. členu poleg tega podaja tudi izčrpno in popolno definicijo poklicne rehabilitacije, ki je ena temeljnih in najpomembnejših pravic, ki izhajajo iz invalidskega zavarovanja. Poklicna rehabilitacija je torej celostni proces, namenjen strokovni, fizični in psihosocialni usposobitvi zavarovanca za drug poklic ali delo tako, da se z ustrezno razporeditvijo oziroma zaposlitvijo lahko ponovno vključi v delovno okolje oziroma se na ta način usposobi za opravljanje istega poklica ali dela, kot ga je opravljal pred nastankom invalidnosti, vendar le pod pogojem, da se mu njegovo predhodno delovno mesto ustrezno prilagodi z ustreznimi tehničnimi pripomočki.

²⁶ ZPIZ (1992) je v 97. členu določal, da se s poklicno rehabilitacijo delovni invalid strokovno, fizično in psihosocialno usposobi za drug poklic ali delo tako, da se lahko ustrezno zaposli in vključi v delovno okolje.

V novem zakonu je dodana usposobitev za opravljanje istega dela oziroma poklica s prilagoditvijo delovnega mesta, česar prejšnji zakon ni vključeval. Za delovnega invalida poklicna rehabilitacija ni samo pravica, pač pa je tudi njegova dolžnost. Neizpolnjevanje te obveznosti je lahko podlaga za odpoved pogodbe o zaposlitvi s strani delodajalca²⁷, pa tudi za izgubo pravice do nadomestila iz invalidskega zavarovanja²⁸.

5.2.1. Pogoji za pridobitev pravice do poklicne rehabilitacije

Pravico do poklicne rehabilitacije pridobi invalid II. kategorije invalidnosti, ki (Priatelj, 2000, str. 229):

- na dan nastanka invalidnosti še ni dopolnil 50 let in
- se glede na preostalo delovno zmožnost lahko usposobi za drugo delo, ki ga bo opravljal poln delovni čas.

Iz primerjave s predhodno ureditvijo je razvidno, da je v ZPIZ-1 na novo določena meja starosti, do katere se lahko uveljavlja pravica do poklicne rehabilitacije. Starost je sedaj za moške in ženske enaka 50 let (za slednje se je starostna meja za pridobitev pravice do poklicne rehabilitacije zvišala s 45 let na 50 let). Za poklicno rehabilitacijo je včasih potrebno prilagoditi tudi delovne prostore in delovna sredstva, kar bi lahko za delodajalca predstavljalo previsoke stroške. 82. člen ZPIZ-1 (1999) določa, da celotne stroške prilagoditve, če je ta potrebna, prevzame Zavod. V predhodni ureditvi pa je veljalo, da je v primeru previsokih stroškov Zavod prevzel le del teh. Nedvomno je to ena izmed določb, ki kaže na nov pristop k izpostavljanju pomena poklicne rehabilitacije. Kadar je torej taka prilagoditev nujna za zaposlitev oziroma razporeditev delovnega invalida, je prevzem stroškov s strani Zavoda fakultativen²⁹ (Priatelj, 2000, str. 229).

5.2.2. Načini oziroma oblike poklicne rehabilitacije

V sedANJI ureditvi je tudi način izvajanja poklicne rehabilitacije za delovnega invalida bolj sprejemljiv, kot je bil v predhodni ureditvi. Zakon v 84. členu namreč določa, da se poklicna rehabilitacija opravi z izobraževanjem na ustreznih šolah in z drugimi oblikami izobraževanja ter s praktičnim delom na ustreznem delovnem mestu, v primeru soglasja zavarovanca pa tudi z izobraževanjem ob delu. ZPIZ-1 (1999) poudarja oziroma izpostavlja višje oblike poklicne rehabilitacije, kot so izobraževanja na ustreznih šolah in druge oblike izobraževanja, ki so se v prejšnji ureditvi izvajale le v utemeljenih primerih. Ta je namreč kot glavno obliko poklicne

²⁷ 2. odstavek 102. člena ZPIZ-1 (1999) v povezavi s 3. odstavkom 88. člena Zakona o delovnih razmerjih (2002) določa, da lahko delodajalec delovnemu invalidu redno odpove pogodbo o zaposlitvi zaradi krivdnih razlogov na strani delovnega invalida.

²⁸ 6. odstavek 90. člena ZPIZ-1 (1999) določa, da lahko delovni invalid, ki ne konča poklicne rehabilitacije oziroma ne izpolnjuje obveznosti, ki izhajajo iz pogodbe o poklicni rehabilitaciji, izgubi pravico do nadomestila.

²⁹ To pomeni, da Zavod lahko prevzame vse stroške, samo del ali pa celo zavrne sofinanciranje, če presodi, da le-to z vidika invalidskega zavarovanja ni potrebno.

rehabilitacije poudarjala praktično delo na ustreznih delih in nalogah v organizaciji ali pri delodajalcu. Kot oblika poklicne rehabilitacije se šteje tudi čas privajanja na delo, za katerega se je delovni invalid usposobil, da bi lahko z normalnim delovnim učinkom opravljal drugo ustrezno delo. ZPIZ (1992) je poleg tega štel za poklicno rehabilitacijo tudi čas privajanja na delo, ki je bil potreben po končanem zdravljenju ali medicinski rehabilitaciji oziroma čas privajanja na delo zavarovancev, ki so sicer zmožni za drugo ustrezno delo brez poklicne rehabilitacije. Potrebno je poudariti, da morajo načini poklicne rehabilitacije ustrezati kategoriji invalidnosti in preostali delovni zmožnosti delovnega invalida, prav tako pa tudi njihovim sposobnostim in interesom.

Po dokončni odločbi o priznanju pravice do poklicne rehabilitacije se v posebni tristranski pogodbi, ki jo sklenejo pristojna enota Zavoda, delodajalec ali pristojni Zavod za zaposlovanje in zavarovanec, določijo podrobnosti v zvezi s poklicno rehabilitacijo ter medsebojne pravice in obveznosti³⁰ (Štemberger, 1999, str. 31). ZPIZ-1 (1999) uvaja obvezo izvajalca rehabilitacije in delovnega invalida, ki sta po novem dolžna Zavodu poročati o poteku poklicne rehabilitacije najmanj vsakih šest mesecev. Prejšnja ureditev je vsebovala le pravico Zavoda, da lahko v ta namen zahteva ustrezna poročila in podatke. Po mojem mnenju bo potrebno dolžnost poročanja v pogodbi o poklicni rehabilitaciji še natančneje razložiti, še posebej v primeru, ko bo izvajalec poklicne rehabilitacije delodajalec.

5.2.3. Nadomestila v zvezi s poklicno rehabilitacijo

V zvezi s poklicno rehabilitacijo ima zavarovanec pravico do dveh vrst nadomestil, in sicer do:

1. **Nadomestila za celoten čas poklicne rehabilitacije**³¹, to je od pridobitve pravice do zaključka poklicne rehabilitacije. Odmeri se v višini 100% invalidske pokojnine, ki bi zavarovancu pripadala na dan nastanka invalidnosti, če se izobražuje na šolah in drugih oblikah izobraževanja oziroma s praktičnim delom na ustreznem delovnem mestu. Zavarovanec, ki se usposablja z izobraževanjem ob delu, pa ima od nastopa do končane poklicne rehabilitacije pravico do nadomestila v višini 40% fiktivne pripadajoče invalidske pokojnine. ZPIZ-1 (1999) ne določa več različnega odstotka od osnove za celoten čas poklicne rehabilitacije, kot je to veljalo v prejšnji ureditvi. Osnova je po novem zakonu invalidska pokojnina, ki bi zavarovancu pripadala na dan nastanka invalidnosti glede na vzrok za nastanek invalidnosti, pokojninsko osnovo in pokojninsko dobo. Prej je bila osnova za njeno odmero pokojninska osnova, zato je odmera tega nadomestila za zavarovance po novem zakonu manj ugodna.

³⁰ Pogodba obsega: opredelitev oblike in načina poklicne rehabilitacije, rokov za nastop in trajanje poklicne rehabilitacije, pogojev za usposabljanje ter pogojev in rokov za sklenitev pogodbe o zaposlitvi po končani poklicni rehabilitaciji (Cvetko, 2000, str. 141).

³¹ To nadomestilo obsega: nadomestilo za čas čakanja na poklicno rehabilitacijo in za čas poklicne rehabilitacije.

2. **Začasnega nadomestila**, za čas od zaključka poklicne rehabilitacije do pričetka dela na novem delovnem mestu. Posameznim skupinam zavarovancev se to odmeri v različnih odstotkih invalidske pokojnine, in sicer (Štrovs, 2000, str. 157):

- Za zavarovance, ki so v delovnem razmerju, znaša začasno nadomestilo 100% invalidske pokojnine, ki bi jim pripadala na dan nastanka invalidnosti, po pričetku dela na novem delovnem mestu pa v višini 20% te pokojnine.
- Če je takemu zavarovancu prenehalo delovno razmerje na podlagi odločitve komisije iz 103. člena tega zakona³² oziroma, če je zavarovanec obvezno zavarovan kot samozaposleni, kmet, vrhunski športnik, šahist ali je brezposeln, ima po končani poklicni rehabilitaciji oziroma po prenehanju delovnega razmerja pravico do nadomestila v višini 80% fiktivne invalidske pokojnine. To nadomestilo se mu plačuje do dneva ponovne zaposlitve, po ponovni zaposlitvi pa ima pravico do nadomestila le v višini 20% fiktivne invalidske pokojnine.
- Posebne kategorije zavarovancev kot so vajenci in osebe, zavarovane na podlagi posebnih primerov (zaporniki, upravičenci do starševskega dodatka idr.) imajo po končani poklicni rehabilitaciji pravico do nadomestila v višini 60% fiktivne invalidske pokojnine, izplačuje pa se jim do dneva ponovne zaposlitve, vendar največ 5 let. Po preteku petih let oziroma po ponovni zaposlitvi se jim nadomestilo izplačuje v višini 20% fiktivne invalidske pokojnine.

Zavarovanec izgubi pravico do začasnega nadomestila, če iz neupravičenih razlogov ne nastopi ali ne konča poklicne rehabilitacije oziroma, če v 15. dneh po vročitvi pogodbe o poklicni rehabilitaciji le-te ne podpiše, če ne izpolnjuje obveznosti navedene v pogodbi oziroma ne nastopi dela, ki mu je bilo preskrbljeno. V tem primeru zavarovanec na podlagi iste invalidnosti po tem zakonu ne more pridobiti nobenih pravic več. Podobno določbo je vseboval tudi predhodni zakon v 192. členu, vendar je šlo v primeru takih ravnanj zavarovanca zgolj za omejitev uživanja nadomestil, ki je trajalo le toliko časa, kolikor časa le-ta ni izpolnjeval zgoraj navedenih obveznosti. Zavarovanim brezposelnim osebam, ki prejemajo denarno nadomestilo za primer brezposelnosti in jim je delovno razmerje lahko prenehalo neodvisno od njihove volje, so upravičeni do višjega odstotka začasnega nadomestila, kar omogoča predlagana sprememba oziroma dopolnitev drugega in tretjega odstavka 90. člena ZPIZ-1 (1999). Ker pa se v praksi vedno bolj pojavljajo primeri, ko zavarovanec potem, ko je pogodba dokončna in izvršljiva, le-te noče podpisati, je zakon dopolnil šesti odstavek 90. člena tako, da se mu odvzame pravica do začasnega nadomestila.

Poklicno rehabilitacijo je zavarovancu, ki ima v Republiki Sloveniji sklenjeno delovno razmerje, dolžan zagotoviti delodajalec, vsem ostalim zavarovancem pa jo zagotovi Zavod. Neupoštevanje obveznosti v primeru, ko delodajalec delovnemu invalidu ne omogoči poklicne rehabilitacije, se sankcionira. 88. člen ZPIZ-1 (1999) uvaja novost, da stroške za čas celotne poklicne rehabilitacije v vsakem primeru pokriva Zavod. Po starem zakonu je namreč moral delodajalec svojemu delavcu sam plačevati nadomestilo za čas čakanja na poklicno rehabilitacijo, kar ga je sililo, da je delavcu čimprej preskrbel ustrezno rehabilitacijo. Omenjena novost je eden izmed spodbujevalnih mehanizmov za čim večjo prizadevnost udeležencev za izvajanje tega instituta,

³² 103. člen ZPIZ-1 (1999): Komisija za ugotovitev podlage za odpoved pogodbe o zaposlitvi.

ker je delodajalec po novem zakonu bistveno razbremenjen plačila stroškov. Začasno nadomestilo zavarovancu, ki ima v RS sklenjeno delovno razmerje, od končane poklicne rehabilitacije do pričetka del na novem delovnem mestu izplačuje delodajalec, ostalim kategorijam pa Zavod. Kot že rečeno, ima delovni invalid, ki se usposablja ob delu, od nastopa do končane poklicne rehabilitacije pravico do nadomestila v višini 40% fiktivne pripadajoče invalidske pokojnine. S tem naj bi predvsem samega delovnega invalida motivirali za večjo prizadevnost izvajanja poklicne rehabilitacije. Take spodbude v okviru nadomestila za čas poklicne rehabilitacije prejšnja ureditev ni poznala. Prav nasprotno, v prejšnjem zakonu je bilo izrecno določeno, da delovni invalid, ki se je usposabljal z izobraževanjem ob delu, ni imel pravice do nadomestila v zvezi s poklicno rehabilitacijo.

5.3. Pravica do premestitve in nadomestila

Pravica do premestitve po novi ureditvi vsebinsko ustreza pravici do razporeditve oziroma zaposlitve na drugem delu po ZPIZ³³. ZPIZ-1 (1999) v 91. členu določa, da pridobi pravico do premestitve:

1. delovni invalid, ki je končal poklicno rehabilitacijo,
2. zavarovanec s preostalo delovno zmožnostjo, pri katerem je nastala II. kategorija invalidnosti po dopolnjenem 50. letu starosti,
3. delovni invalid III. kategorije invalidnosti, če je pri njem delovna zmožnost za opravljanje svojega poklica zmanjšana za manj kot 50%,
4. delovni invalid III. kategorije, ki v svojem poklicu še lahko dela s polnim delovnim časom, vendar pa ni zmožen za opravljanje dela na delovnem mestu, na katerega je bil razporejen pred nastankom invalidnosti.

Delovni invalidi iz druge, tretje in četrte točke, ki delajo na novem delovnem mestu, imajo v času dela na drugem delovnem mestu pravico do nadomestila za čas dela na drugem delovnem mestu, ki nadomešča prejšnje nadomestilo zaradi manjše plače na drugem delovnem mestu. Zavarovancu je nadomestilo plače zagotovljeno ves čas od priznanja pravice do premestitve, dokler mu ni dejansko preskrbljeno drugo ustrezno delo oziroma dokler ne začne opravljati drugega ustreznega dela. Izjeme veljajo le za zavarovance, navedene v 24. členu tega zakona³⁴ (Štrovs, 2000, str. 186).

Sprememba je v primerjavi s prejšnjo ureditvijo tudi pri odmeri nadomestila za čas dela na drugem delovnem mestu, ki ga po novem ureja 92. člen ZPIZ-1 (1999). Ta se odmeri neodvisno od plače, ki jo prejema invalid na novem delovnem mestu, temveč se odmeri od invalidske

³³ To pravico je po stari ureditvi imel invalid III. kategorije, ki se je lahko brez ali s poprejšnjo poklicno rehabilitacijo usposobil za drugo delo s polnim delovnim časom.

³⁴ Izjeme torej veljajo za zavarovance, ki so v času prestajanja zaporne kazni obvezno zavarovani, saj jim drugega dela v tem času ni mogoče preskrbeti ter za brezposelne osebe dokler prejemajo nadomestilo po predpisih o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti. Do premestitve in nadomestila plače za čas čakanja na premestitev je upravičena tudi oseba, pri kateri je prišlo do invalidnosti v času prestajanja zaporne kazni, vendar le po odpustu iz zavora (Štrovs, 2000, str. 186).

pokojnine, ki bi mu pripadala ob nastanku invalidnosti. V ZPIZ (1992) pa je bilo to nadomestilo enako razliki med pokojninsko osnovo, od katere bi se delovnemu invalidu odmerila invalidska pokojnina ob razporeditvi na drugo delovno mesto in plačo, določeno ob razporeditvi delovnega invalida na drugo delo s pogodbo o zaposlitvi. Torej je bilo le-to odvisno od plače na novem delovnem mestu. Takšna ureditev delovnih invalidov k poklicnemu napredovanju ni spodbujala, saj se jim je nadomestilo zmanjšalo, če se jim je povečala plača na drugem delovnem mestu. Nasprotno pa to nadomestilo po novem zakonu delovnega invalida spodbuja, da se usposobi in zaposli glede na svojo preostalo delovno zmožnost, saj se mu zaradi povišanja plače na njegovem novem delovnem mestu nadomestilo ne zmanjša. Delovni invalid II. kategorije, ki je že dopolnil 50 let starosti, in delovni invalid III. kategorije s preostalo delovno zmožnostjo imata v času dela na drugem ustreznem delovnem mestu pravico do nadomestila v višini 20% oziroma 25% invalidske pokojnine.

Novi zakon v zvezi s premestitvijo delovnega invalida tudi natančno opredeljuje dolžnosti delodajalca, ki jih bom podrobneje opredelila v poglavju Prenehanje delovnega razmerja delovnemu invalidu.

5.4. Pravica do dela s skrajšanim delovnim časom od polnega in delna invalidska pokojnina

Z novelo ZPIZ-1E spremenjen 93. člen zakona opredeljuje pravico do dela s skrajšanim delovnim časom in povsem nov institut delne invalidske pokojnine.

Omenjeni pravici pripadata po tem zakonu pripadata:

- zavarovancu III. kategorije invalidnosti, ki ni več zmožen opravljati dela s polnim delovnim časom z ali brez poklicne rehabilitacije,
- delovnemu invalidu II. kategorije invalidnosti, pri katerem je invalidnost nastala po dopolnjenem 50. letu starosti in lahko glede na preostalo delovno zmožnost opravlja določenega dela vsaj s polovico polnega delovnega časa.

V ZPIZ invalid II. kategorije do omenjenih pravic ni bil upravičen, od 1.1.2004 pa ti pravici pripadata tudi njemu³⁵. Pravico do delne invalidske pokojnine omenjena zakona urejata popolnoma drugače, ker izhajata iz povsem drugačnih izhodišč. ZPIZ (1992) je tovrstno nadomestilo poimenoval nadomestilo plače zaradi dela s skrajšanim delovnim časom, ki je bilo enako razliki med plačo, ki jo je prejemal za krajši delovni čas od polnega, ter plačo, ki bi jo dobival, če bi opravljal isto delo s polnim delovnim časom, nadomestilo pa je lahko znašalo največ 50% najvišje pokojninske osnove. Če je delal s krajšim delovnim časom od polnega na drugem delovnem mestu, mu je pripadalo še nadomestilo zaradi manjše plače na drugem

³⁵ ZPIZ (1992) je razlikoval med pravico do dela s skrajšanim delovnim časom na svojem delu, ki je pripadala delovnim invalidom II. kategorije invalidnosti, če so to delo lahko opravljali vsaj s polovico polnega delovnega časa in pravico do dela s skrajšanim delovnim časom na drugem ustreznem delu, ki je pripadala invalidu II. kategorije invalidnosti, če ni mogel opravljati svojega dela niti s polovico polnega delovnega časa.

ustreznem delu. Tovrstna odmera je bila zanj zelo ugodna, saj materialno ni bil popolnoma nič na slabšem kot pred nastankom invalidnosti, kar je bil po mojem mnenju razlog, da so si v prejšnji ureditvi mnogi prizadevali pridobiti status invalida II. kategorije. Po ZPIZ-1 (1999) odmera delne invalidske pokojnine ni odvisna od plače delovnega invalida, ki jo prejema za delo s krajšim delovnim časom od polnega, pač pa se odmeri v odstotku, ki ustreza skrajšanju polnega delovnega časa od invalidske pokojnine, ki bi zavarovancu pripadala na dan nastanka invalidnosti. Tako odmerjena invalidska pokojnina se potem še poveča³⁶ ali zmanjša³⁷, odvisno od delovno-pravnega statusa zavarovanca, na tak način povečana delna invalidska pokojnina pa ne sme presegati 80% pripadajoče fiktivne invalidske pokojnine. Če je delovni invalid ostal brez zaposlitve kljub temu, da jo je izgubil po lastni krivdi, se mu delna invalidska pokojnina odmeri najmanj v višini 35% najnižje pokojninske osnove. Čas, ki ga delovni invalid s pravico do delne invalidske pokojnine prebije v delovnem razmerju s krajšim delovnim časom od polnega, se šteje kot polni delovni čas³⁸.

5.5. Pravica do nadomestila za invalidnost

Delovni invalid s pravico do premestitve ima tudi pravico do nadomestila za invalidnost. Osnova za odmero nadomestila za invalidnost ter drugih denarnih nadomestil iz invalidskega zavarovanja ni več pokojninska osnova, kot je to veljalo po prejšnji ureditvi, pač pa se denarna nadomestila po novem zakonu odmerjajo od invalidske pokojnine, ki pripada zavarovancu na dan nastanka invalidnosti (t.i. fiktivna pripadajoča invalidska pokojnina). S tem so denarna nadomestila po sedaj veljavnem zakonu individualizirana, takšna odmera pa naj bi tovrstna denarna nadomestila znižala predvsem zavarovancem s krajšo pokojninsko dobo. Pripravljaec zakona je namreč ocenil, da so bila dosedanja denarna nadomestila za zavarovance zelo ugodna, kar je bil razlog, da so si zavarovanci v preteklosti pogosto zelo prizadevali, da bi pridobili status delovnega invalida. Po drugi strani pa so bila, kot pravi Prijatelj, »prejšnja nadomestila destimulativna za nadaljnje delo delovnih invalidov in njihovo vračanje v aktivno delovno okolje« (Prijatelj, 2000, str. 222). Nadomestilo za invalidnost se torej odmeri glede na njegovo pokojninsko dobo, pokojninsko osnovo in vzrok za nastanek invalidnosti v različnih zneskih, odvisno od njegovega zaposlitvenega statusa in kategorije invalidnosti (Štrovs, 2000b, str. 190).

Pravico do nadomestila za invalidnost ureja 94. člen ZPIZ-1 (1999), in sicer jo lahko pridobi zavarovanec, pri katerem je nastala:

1. II. kategorija invalidnosti po dopolnjenem 50. letu starosti ali

³⁶ Delna invalidska pokojnina se poveča, če zavarovanec ni več zmožen opravljati dela na delovnem mestu, na katerega je razporejen, zaradi česar je razporejen na drugo delovno mesto (za 30%) ali če izgubi delo brez svoje volje oziroma krivde (za 40%).

³⁷ Delna invalidska pokojnina se zmanjša, če zavarovanec po lastni volji oziroma krivdi preneha delovno razmerje (za 30%).

³⁸ Glede na to, da je v skladu z Zakonom o delovnih razmerjih kot polni delovni čas lahko določen tudi delovni čas, ki je krajši od 40 ur na teden, je treba pri odmeri delne invalidske pokojnine vsem zavarovancem zagotoviti enakopraven položaj. Dopolnitev drugega odstavka 93. člena pri vseh zavarovancih upošteva kot polni delovni čas 40 ur na teden oziroma 8 ur na dan (ZPIZ-1E, 2003).

2. invalidnost III. kategorije, pri katerem je podana omejena zmožnost za delo, torej če je njegova delovna zmožnost za svoj poklic zmanjšana za manj kot 50% ali če še lahko dela v svojem poklicu s polnim delovnim časom, vendar pa ni več zmožen za delo na delovnem mestu, na katerega je razporejen v primeru, da:

- ob nastanku invalidnosti ni bil zaposlen oziroma obvezno zavarovan,
- mu je delovno razmerje prenehalo neodvisno od njegove volje oziroma krivde,
- je delovno razmerje prekinil po lastni volji ali krivdi,
- se je zaposlil na drugem delovnem mestu.

V navedenih primerih pripada delovnim invalidom v odstotkih različna odmera nadomestila za invalidnost, od najnižje 20% do najvišje 80% fiktivno pripadajoče invalidske pokojnine (Prijetelj, 2000, str. 235). ZPIZ-1 (1999) je uvedel pomembno novost, to je možnost delovnega invalida, da pretrga delovno razmerje ali zavarovanje ne da bi s tem v celoti izgubil pravico do nadomestila iz invalidskega zavarovanja. V primeru, da je invalid II. kategorije invalidnosti po prekinitvi zavarovanja zaradi lastne krivde že dopolnil 53 let starosti, se mu nadomestilo zniža na 40% invalidske pokojnine, če je mlajši, pa na 20%. Delovnemu invalidu III. kategorije se v primeru, ko mu delovno razmerje preneha brez njegove krivde, nadomestilo odmeri v višini 60%, če je prekinil delovno razmerje po lastni krivdi, pa mu le-to pripada v višini 25% invalidske pokojnine. Zavarovanec, ki se ponovno zaposli na drugem delovnem mestu, je v primeru II. kategorije invalidnosti upravičen do nadomestila v višini 20%, v primeru III. kategorije pa v višini 25% invalidske pokojnine. Odmera takšnega denarnega nadomestila torej ni v skladu s predvidevanji in je zato nepravilna, saj bi pričakovali, da bi bila odmera za III. kategorijo invalidnosti nižja od odmere za II. kategorijo.

Velja, da se zavarovancem, ki v času prejemanja nadomestila iz invalidskega zavarovanja niso zaposleni oziroma obvezno zavarovani, ta nadomestila odmerijo najmanj v znesku najnižje pokojnine, to je 35% najnižje pokojninske osnove (Cvetko, 2000, str. 191). Ta zajamčena vsota je enaka za vse delovne invalide, ki so upravičeni do kateregakoli nadomestila iz invalidskega zavarovanja. V 97. členu zakona so določeni pogoji za pridobitev pravice do delne invalidske pokojnine in ustreznega denarnega nadomestila za tiste zavarovance, ki so izgubili delo ali po lastni krivdi prekinili delovno razmerje oziroma obvezno zavarovanje. Ti lahko pridobijo navedeni pravici ob nastanku invalidnosti ali po tem samo v primeru, če se najkasneje v roku 30 dni po dokončnosti odločbe o priznani pravici iz invalidskega zavarovanja oziroma po prenehanju delovnega razmerja ali zavarovanja prijavijo pri Zavodu za zaposlovanje.

ZPIZ-1 (1999) v 98. členu določa, da delno invalidsko pokojnino in nadomestila iz invalidskega zavarovanja, razen začasnega nadomestila za čas od zaključka poklicne rehabilitacije do začetka dela na novem delovnem mestu odmeri, izplačuje in usklajuje Zavod v enakih rokih kot pokojnine, začasno nadomestilo za čas od zaključka poklicne rehabilitacije do začetka dela na novem delovnem mestu pa odmeri in usklajuje Zavod, izplačevati pa ga mora delodajalec iz lastnih sredstev v enakih rokih kot izplačuje plače.

5.6. Analiza denarnih nadomestil plač

Zaradi nove definicije invalidnosti in drugih sprememb, uveljavljenih z ZPIZ-1, so tudi pri odmeri pravic do denarnih nadomestil nastale spremembe. Tabela 2 prikazuje gibanje povprečnega števila prejemnikov vseh vrst nadomestil plač v obdobju od leta 1992 do 2002 po prejšnjem zakonu, v letu 2003 pa po ZPIZ-1.

V drugi polovici leta 2003 so se pričela izplačevati nadomestila plač, odmerjena na podlagi pravic kot posledica že omenjene nove definicije invalidnosti, pravice do že prej uveljavljenih nadomestil pa so ostale v nespremenjenem obsegu. V zadnjih mesecih leta 2003 je bilo tako povprečno mesečno 14 prejemnikov delne invalidske pokojnine, en prejemnik nadomestila plače za čas poklicne rehabilitacije, 19 prejemnikov nadomestil za invalidnost, prejemnika začasnega nadomestila v primeru poklicne rehabilitacije pa ni bilo nobenega.

Tabela 4: Povprečno število prejemnikov nadomestil plač v obdobju 1992 - 2003

NADOMESTILA PLAČ								
LETO	Za čas čakanja in čas poklicne rehabilitacije	Za čas čakanja na drugo delo ali ustrezno zaposlitev	Zaradi dela s skrajšanim delovnim časom	Zaradi manjše plače na drugem ustreznem delu	Delna invalidska pokojnina	Za čas poklicne rehabilitacije	Začasno nadomestilo	Nadomestilo za invalidnost
1992	223	1.318	10.091	11.588	-	-	-	-
1993	182	1.504	9.148	10.580	-	-	-	-
1994	159	2.208	9.203	10.461	-	-	-	-
1995	172	2.227	9.973	11.109	-	-	-	-
1996	205	4.766	10.713	11.830	-	-	-	-
1997	215	6.347	11.253	12.676	-	-	-	-
1998	196	7.984	11.772	13.276	-	-	-	-
1999	203	9.830	12.406	13.995	-	-	-	-
2000	215	11.973	12.856	14.323	-	-	-	-
2001	210	13.861	12.659	14.814	-	-	-	-
2002	214	15.275	12.999	15.400	-	-	-	-
2003	243	16.585	13.408	15.594	14	1	-	19

Vir: Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, 2003.

Povprečno število vseh prejemnikov denarnih nadomestil oziroma nadomestil plače se je v letu 2003 glede na leto 2002 povečalo. V letu 2003 je razviden precejšen porast prejemnikov nadomestila plače za čas čakanja na poklicno rehabilitacijo in za čas izvajanja poklicne rehabilitacije, in sicer kar za 13,6%, kar predstavlja izreden porast glede na dve leti prej, ko je bila stopnja rasti le 1,9%. Razlog je v večjem številu zahtevkov, ki so bili vloženi v letu 2002, rešeni pa šele v letu 2003. Število prejemnikov nadomestila plače zaradi dela s skrajšanim delovnim časom se je glede na predhodno leto povečalo za 3,1%, število prejemnikov zaradi manjše plače na drugem ustreznem delu pa za 1,3%. Za 8,6% se je povečalo število prejemnikov nadomestila plače za čas čakanja na razporeditev na drugo ustrezno delo ali za čas čakanja na ustrezno zaposlitev, kar je prvič po letu 1992, da je rast nižja od 10%. Na visoko rast vpliva po poročilu Zavoda dejstvo, da je velika večina delovnih invalidov, ki so v preteklih letih izgubili delo zaradi stečaja ali prenehanja obratovanja delodajalcev, prenehalo prejemati nadomestilo po Zakonu o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti ter na podlagi določil ZPIZ-1

pridobila pravico do nadomestila za čas čakanja na zaposlitev na drugem ustreznem delu. Nadalje na to vpliva dejstvo, da si s pridobitvijo statusa delovnega invalida in s tem tudi pravice do nadomestila, poizkuša svojo materialno varnost zagotoviti precejšnje število brezposelnih, predvsem starejših delavcev. Razlogi za to so sorazmerno visoka nadomestila plače za čas čakanja na ustrezno zaposlitev (povprečni znesek je v letu 2003 znašal 80.151 SIT na mesec) ter majhne zaposlitvene možnosti delovnih invalidov zaradi nizke strokovne izobrazbe. Po podatkih Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje za leto 2003 je imelo konec tega leta nizko stopnjo strokovne izobrazbe 58,4% brezposelnih delovnih invalidov.

Po podatkih Letnega poročila je Zavod v letu 2003 izplačal za 34.226,9 milijona SIT vseh denarnih nadomestil plač, kar je za 245,3 milijona SIT oziroma za 0,7% manj kot je predvideval finančni načrt. Od teh so izplačana denarna nadomestila zaradi dela s skrajšanim delovnim časom znašala 9.356,1 milijona SIT, nadomestila zaradi manjše plače na drugem delovnem mestu 7.904,9 milijona SIT, nadomestila za čas čakanja na razporeditev na drugo delovno mesto 16.516,01 milijona SIT, za čas čakanja na poklicno rehabilitacijo 4,8 milijona SIT ter nadomestila za čas prekvalifikacije oziroma dokvalifikacije 316,9 milijona SIT. Poleg omenjenih nadomestil so bili izplačani tudi kratkoročni invalidski prejemki, uveljavljeni v Sloveniji in nakazani v drugih republikah bivše SFRJ, in sicer v znesku 128,2 milijona SIT.

6. DODATNE PRAVICE IZ INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA

6.1. Invalidnina

Invalidnina je pravica do mesečnega denarnega nadomestila zaradi telesne okvare³⁹, nastale med zavarovanjem. Zavarovanec pridobi pravico do invalidnine pod enakimi pogoji glede pokojninske dobe, kot veljajo za pridobitev pravice do invalidske pokojnine ter glede na določeno stopnjo telesne okvare. Pri tem ni pogoj, da telesna okvara povzroča invalidnost, čeprav jo tudi lahko. Telesne okvare se po teži razvrščajo v osem stopenj, tako da predstavlja 1. stopnja 100% telesno okvaro, najnižja 8. stopnja pa 30% telesno okvaro. Izhajajoč iz tega dejstva, znaša invalidnina za 1. stopnjo telesne okvare, kot posledice poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, 24% osnove, nato pa se za vsako stopnjo telesne okvare zniža za 2%, tako da znaša za 8. stopnjo telesne okvare 10% osnove. V primeru telesne okvare, kot posledice poškodbe izven dela oziroma bolezni, znaša invalidnina 70% zneska, kot je določen za okvaro iste stopnje, če bi šlo za poklicni vzrok invalidnosti. Invalidnine, izplačane za telesne okvare, ki so posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, so v letu 2003 znašale v povprečju od največ 18.834,50 SIT do najmanj 7.847,71 SIT na mesec, kar je za 4,9% več kot v letu 2002. Višina izplačanih invalidnin za telesne okvare, ki so posledica poškodbe izven dela ali bolezni, pa se je

³⁹ Telesna okvara je po 143. členu ZPIZ-1 (1999) dana, če nastane pri zavarovancu izguba, bistveno poslabšanje ali znatnejša onesposobljenost posameznih organov ali delov telesa, kar otežuje aktivnost organizma in zahteva večje napore pri zadovoljevanju življenjskih potreb ne glede na to ali ta okvara povzroča invalidnosti ali ne.

gibala na ravni 70% teh zneskov, kot to zahteva zakon. Zavod je v letu 2003 izplačal 6.408,6 milijona SIT vseh invalidnin, to je za 6% več kot v letu 2002.

Invalidnina se torej odmeri v odstotku z upoštevanjem stopnje telesne okvare in vzroka za njen nastanek, in sicer le za telesno okvaro, ki je nastala v času trajanja zavarovanja ali uživanja starostne oziroma invalidske pokojnine, od najnižje pokojninske osnove. Izvedensko mnenje o telesni okvari da invalidska komisija ali zdravnik posameznik (Davidovič et al., 2001, str. 100). Izjema velja za telesno okvaro, nastalo pred vključitvijo v obvezno zavarovanje, ki se je med trajanjem zavarovanja poslabšala. Zavarovancu v tem primeru pripada invalidnina le za telesno okvaro, ki jo predstavlja poslabšanje. Poleg tega velja izjema tudi za okvaro enega od parnih organov⁴⁰, nastalo pred vstopom v zavarovanje. Če je bil torej zavarovanec na tej podlagi že poškodovan in je v času trajanja zavarovanja poškodoval tudi drugi parni organ, pridobi invalidnino za okvaro obeh organov.

Pravico do invalidnine po 144. členu ZPIZ-1 (1999) pridobi zavarovanec za telesno okvaro, ki je posledica:

- poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, če znaša telesna okvara najmanj 30% ne glede na pokojninsko dobo,
- bolezni ali poškodbe izven dela, če znaša telesna okvara najmanj 50%, ob nastanku telesne okvare pa mora imeti tudi dopolnjeno pokojninsko dobo, ki je določena za pridobitev pravice do invalidske pokojnine ne glede na to, ali telesna okvara povzroča invalidnost ali ne.

Pravico do invalidnine pridobi zavarovanec ne glede na to, ali uživa že kakšno drugo pravico po tem zakonu. V primeru, da mu za isti primer telesne okvare pripada pravica do invalidnine po različnih predpisih lahko uživa le tisto pravico, ki si jo sam izbere. Če je telesna okvara deloma posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, deloma pa posledica bolezni ali poškodbe izven dela, se invalidnina odmeri sorazmerno glede na vpliv posameznega vzroka na skupen odstotek telesne okvare.

6.2. Dodatek za pomoč in postrežbo

Pravica do dodatka za pomoč in postrežbo je samostojna pravica do mesečnega denarnega prejemka, ki pripada upravičencu za poplačilo stroškov, nastalih zato, ker je bolezensko ali drugače tako prizadet, da sta za opravljanje osnovnih življenjskih funkcij nujna stalna pomoč in postrežba drugega.

To je takrat, kadar zaradi trajnih sprememb v zdravstvenem stanju ter kljub osebnim prizadevanjem in pomoči ortopedskih pripomočkov vseeno ni zmožen zadovoljevati vseh⁴¹ ali

⁴⁰ Parni organi so npr.: oko, uho, roka, noga.

⁴¹ Nezmožnost opravljanja vseh osnovnih življenjskih potreb je podana, če se uživalec pokojnine ne more samostojno gibati v stanovanju in izven njega, samostojno hraniti, oblačiti in slačiti, se obuvati in sezuvati, skrbeti za osebno higieno ter opravljati druga življenjska opravila, ki so potrebna za ohranjanje življenja.

večine⁴² osnovnih življenjskih potreb. Pridobitev pravice je odvisna od medicinskih razlogov, ki morajo biti podani pri bodočem upravičencu do tega dodatka (Davidovič et al., 2001, str. 100).

Po 137. členu ZPIZ-1 (1999) imajo pravico do dodatka za pomoč in postrežbo uživalci vseh vrst pokojnin. Zakon pa v 138. členu priznava to pravico tudi drugim aktivnim zavarovancem, in sicer poleg slepih in nepokretnih⁴³ po novem tudi slabovidnim zavarovancem, torej tistim, ki so v takem stanju že sklenili delovno razmerje ali pričeli opravljati samostojno poklicno dejavnost, ter osebam, ki so oslepele oziroma postale slabovidne v času trajanja delovnega razmerja. Vse našteje osebe obdržijo pravico do dodatka za pomoč in postrežbo tudi po prenehanju delovnega razmerja, če jim je le-to prenehalo brez lastne volje ali krivde, ali pa so pridobile pravico do pokojnine. Poleg teh imajo pravico do dodatka za pomoč in postrežbo tudi osebe, ki so postale slepe v času upokojitve, ter tiste slepe osebe, ki so zdravstveno zavarovane po drugem zavarovancu Zavoda oziroma po upokojencu, ter nezavarovane osebe, ki niso v delovnem razmerju in so predhodno že pridobile pravico do poklicne rehabilitacije. Mnenje o tem poda invalidska komisija ali drug izvedenec Zavoda. V primeru, da pridobi upravičenec pravico do dodatka za pomoč in postrežbo po različnih predpisih, lahko uživa le tisto od obeh pravic, ki si jo sam izbere.

Odmero dodatka za pomoč in postrežbo opredeljuje 141. člen zakona. Le-ta se odmeri od osnove za odmero dodatnih pravic⁴⁴ v treh različnih višinah, in sicer:

- upravičencem, ki jim je stalna pomoč in postrežba neizogibno potrebna za opravljanje vseh osnovnih življenjskih potreb, ter slepim in nepokretnim zavarovancem se odmeri v višini najmanj 70% zneska osnove najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo,
- upravičencu, ki potrebuje pomoč in postrežbo za opravljanje osnovnih življenjskih potreb, ter slabovidnim se odmeri v višini 35% zneska osnove najnižje pokojnine,
- najtežje prizadetim upravičencem lahko Zavod določi tudi višji odstotek dodatka za pomoč in postrežbo od tistega, ki je določen v prvi alineji tega odstavka.

Višji znesek dodatka za pomoč in postrežbo, izplačan v letu 2003, je znašal v povprečju mesečno 54.933,97 SIT, najnižji pa 27.466,98 SIT, kar v povprečju predstavlja 4,9 % povečanje obeh zneskov glede na leto 2002. Za najtežje prizadete kategorije upravičencev pa je navedeni dodatek v tem letu znašal v povprečju mesečno 78.477,11 SIT, to je za 4,9% več od mesečnega povprečja v letu 2002. Zavod je v obravnavanem letu izplačal skupno 12.735,1 milijona SIT dodatka za pomoč in postrežbo, kar predstavlja 7,8% povečanje glede na predhodno leto.

⁴² Nezmožnost opravljanja večine osnovnih življenjskih potreb je podana, če uživalec pokojnine ne more zadovoljevati večine prej naštetih potreb ali kadar potrebuje kot težji psihični bolnik v domači negi stalno nadzorstvo.

⁴³ Tretji odstavek 138. člena ZPIZ-1 (1999) določa, da so nepokretne osebe tiste, pri katerih je zmožnost premikanja zmanjšana najmanj za 70%.

⁴⁴ Osnova za odmero dodatnih pravic od 1. februarja 2004 dalje znaša 81.953,52 SIT, njena višina pa se spreminja ob vsaki spremembi višine pokojnin.

6.3. Varstveni dodatek

Varstveni dodatek je mesečna denarna dajatev iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Upravičencem, katerih dohodki skupaj z dohodki družinskih članov ne dosegajo zneska najnižje pokojnine zavarovanca z delovno dobo 40 let (moški) oziroma 38 let (ženska), se izplačuje skupaj s pokojnino in je namenjen zagotovitvi večje materialne in socialne varnosti, če za priznanje te pravice izpolnjuje predpisane pogoje. Višina varstvenega dodatka k invalidski pokojnini je odvisna od dopolnjene pokojninske dobe upokojenca, po novem zakonu pa se z njim nadomešča tudi znižanje pokojnine zaradi upokojitve pred dopolnitvijo polne starosti (Štrovs, 2000, str. 176).

Osnova za odmero varstvenega dodatka je razlika med zneskom osnove za odmero dodatnih pravic in zneskom pokojnine upravičenca, ki to pravico uveljavlja. Prejemnik invalidske pokojnine s pokojnino nižjo od osnove za odmero dodatnih pravic v letu 2004 izpolnjuje pogoje za pridobitev te pravice, če njegovi dohodki⁴⁵ skupaj z dohodki družinskih članov v letu 2003 na posameznega člana niso presegli 78.477,10 SIT na mesec oziroma 941.725,20 SIT na leto. Za pridobitev te pravice mora upokojenec izpolnjevati tudi pogoje, da njegovo premoženje in premoženje družinskih članov, ki imajo prijavljeno stalno prebivališče in s katerimi živi v skupnem gospodinjstvu, letno ne presega vrednosti 4.761.969 SIT. Poleg tega pa se pri ugotavljanju pogojev za priznanje pravice do varstvenega dodatka upošteva le tisto premoženje, od katerega se plačuje davek. Za uveljavljanje pravice do varstvenega dodatka mora uživalec vsako leto do konca marca predložiti dokazila o dohodkih in premoženju, sicer se mu izplačilo varstvenega dodatka ustavi. Poleg tega mora o vsakokratni spremembi premoženjskega stanja obvestiti Zavod. Varstveni dodatek namreč ni trajna pravica, pač pa je uživalec pokojnine do nje upravičen dokler izpolnjuje zanjo predpisane pogoje.

136. člen ZPIZ-1 (1999) določa, da znaša varstveni dodatek k invalidski pokojni, odmerjeni zaradi invalidnosti, ki je posledica bolezni ali poškodbe izven dela, za prejemnika pokojnine s pokojninsko dobo 20 let ali manj najmanj 70% osnove za odmero varstvenega dodatka. Za vsako naslednje dopolnjeno leto pokojninske dobe se ta višina poveča za 2%, le-ta pa ne sme presegati 100% osnove. V primeru, da je invalidska pokojnina odmerjena v sorazmernih delih glede vzroka nastanka invalidnosti, se varstveni dodatek odmeri sorazmerno z njimi. Povprečni mesečni varstveni dodatek prejemnikov invalidskih pokojnin je v letu 2003 znašal mesečno 14.676 SIT, kar je za 3,6% več od mesečnega povprečja varstvenega dodatka k tem pokojninam v letu 2002. Zavod pa je v istem letu k invalidskim pokojninam izplačal skupno 2.810,5 milijona SIT varstvenega dodatka, kar je za 4,4% več kot v predhodnem letu.

⁴⁵ Med skupne dohodke se štejejo vsi dohodki in prejemki prejemnika pokojnine in družinskih članov, razen tistih, za katere je s posebnimi predpisi določeno, da se pri ugotavljanju premoženjskega stanja ne upoštevajo ter dodatka za pomoč in postrežbo.

6.4. Analiza denarnih prejemkov iz dodatnih pravic invalidskega zavarovanja

Tabela 5: Povprečno število prejemnikov varstvenega dodatka, invalidnin za telesno okvaro ter dodatka za pomoč in postrežbo v obdobju od leta 1990 do 2003

LETO	VARSTVENI DODATEK	INVALIDNINA	DODATEK ZA POMOČ IN POSTREŽBO
1990	55.355	42.332	19.381
1991	57.166	43.673	19.301
1992	56.852	44.457	19.322
1993	54.039	45.074	19.455
1994	53.936	46.072	19.822
1995	53.565	47.211	20.442
1996	47.797	47.784	20.855
1997	45.265	48.918	21.652
1998	45.296	49.712	22.177
1999	45.524	50.383	22.471
2000	46.418	49.769	22.662
2001	44.832	50.611	23.506
2002	47.386	51.712	24.360
2003	47.391	52.678	25.211

Vir: Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, 2003.

Kot prikazuje tabela, je do leta 1991 število prejemnikov varstvenega dodatka naraščalo. V letu 1992 se je njihovo število zmanjšalo za 0,6%, ker se je v skladu z 200. členom takratnega zakona (omejitev izplačevanja varstvenega dodatka v tujino) ta dodatek prenehal izplačevati upokojencem s stalnim prebivališčem v državah bivše SFRJ. V letih 1996 in 1997 se je število prejemnikov varstvenega dodatka znižalo in v naslednjih treh letih ponovno povečalo. Po ZPIZ-1 je postopek za dodelitev varstvenega dodatka še bolj zapleten, ker je potrebno za priznanje pravice dodatno ugotoviti, če je ogrožena socialna varnost uživalca pokojnine in njegovih družinskih članov. Ogrožena socialna varnost se je prvič začela ugotavljati v letu 2001, od takrat dalje pa Zavod upravičenost nadaljnega uživanja varstvenega dodatka izvaja vsaki dve leti. To pomeni, da bo naslednje preverjanje pogojev upravičenosti do varstvenega dodatka v letu 2005. V letih 2001 in 2003, ko je Zavod preverjal izpolnjevanje teh pogojev, se je število prejemnikov zmanjšalo glede na predhodni leti, v letu 2002 pa se je glede na leto 2001 povečalo za 5,7%. Število prejemnikov invalidnin in dodatka za pomoč in postrežbo se je v vseh letih povečevalo, z manjšim padcem števila prejemnikov invalidnin za 1,21% v letu 2000 glede na predhodno leto. Število prejemnikov invalidnin za telesno okvaro se je v letu 2003 v primerjavi z letom 2002 povečalo za 1,9%, število prejemnikov dodatka za pomoč in postrežbo pa je v letu 2003 prav tako poraslo za 3,5%.

7. PRENEHANJE DELOVNEGA RAZMERJA DELOVNEMU INVALIDU

7.1. Dolžnosti delodajalca pri zagotavljanju pravic delovnim invalidom

Dolžnosti delodajalca v zvezi z zagotovitvijo pravic na podlagi II. in III. kategorije invalidnosti v ZPIZ-1 obširno opredeljuje 101. člen, ki pa v pravni ureditvi invalidskega zavarovanja niso novost. Razlika s predhodno ureditvijo je le v obsegu dolžnosti delodajalca, kar je nedvomno posledica prehoda iz t.i. absolutnega varovanja zaposlitve⁴⁶ oziroma načela trajnosti zaposlitve delovnih invalidov na uporabo t.i. načela relativnega varovanja njihove zaposlitve (Vran, 2002, str. 130). Te dolžnosti so namreč delodajalci po 102. členu ZPIZ-1 ter s predpisi o delovnih razmerjih razbremenjeni, saj jim v določenih primerih pripada pravica do odpovedi pogodbe delovnemu invalidu.

101. člen ZPIZ-1 (1999) določa, da mora delodajalec zavarovancu, kateremu so z dokončno odločbo priznane pravice na podlagi invalidnosti II. ali III. kategorije in ima na območju Republike Slovenije sklenjeno delovno razmerje za nedoločen čas, praviloma obdržati v delovnem razmerju. Skladno z njegovo preostalo delovno zmožnostjo in strokovno izobrazbo oziroma usposobljenostjo ga mora premestiti na drugo delovno mesto oziroma mu zagotoviti poklicno rehabilitacijo ali delo s krajšim delovnim časom od polnega razen v primerih, ko mu lahko skladno s 102. členom tega zakona in predpisi o delovnih razmerjih odpove pogodbo o zaposlitvi. Pri zagotavljanju pravic in zaposlovanju zavarovancev mora delodajalec upoštevati mnenje invalidske komisije o zavarovančevi preostali delovni zmožnosti, usposobljenost zavarovanca po uspešno končani poklicni rehabilitaciji ter določbe Zakona o delovnih razmerjih in kolektivnih pogodb. Tako zavarovanec kot delodajalec lahko zahtevata tudi dopolnilno izvedensko mnenje invalidske komisije o ustreznosti ponujenega delovnega mesta ali poklicne rehabilitacije, če menita, da ti ne ustrezata njegovi preostali delovni zmožnosti.

Dolžnosti in postopki delodajalca pri zagotavljanju pravic delovnih invalidov II. in III. kategorije so (Vajdič, 2004, str. 59):

- Zavarovancu, ki mu je bila z dokončno odločbo na podlagi invalidnosti II. kategorije priznana pravica do poklicne rehabilitacije, lahko delodajalec redno odpove veljavno pogodbo o zaposlitvi iz razloga invalidnosti šele po uspešno končani rehabilitaciji, istočasno pa mu mora ponuditi sklenitev nove pogodbe o zaposlitvi za delo na drugem delovnem mestu (v skladu s pogodbo o rehabilitaciji).
- Zavarovancu, ki mu je bila z dokončno odločbo priznana pravica do dela s krajšim delovnim časom od polnega ali pravica do premestitve na drugo delovno mesto na podlagi invalidnosti II. kategorije po dopolnjenem 50. letu starosti ali na podlagi invalidnosti III. kategorije, lahko delodajalec iz razloga invalidnosti redno odpove pogodbo o zaposlitvi, istočasno pa mu mora v skladu z Zakonom o delovnih razmerjih (Uradni list RS, št. 42/02) (v nadaljevanju ZDR)

⁴⁶ Delovno razmerje delovnim invalidom ni moglo prenehati, razen v skrajnem primeru, ko jim delodajalec v sodelovanju z Zavodom RS za zaposlovanje ni mogel zagotoviti ustreznega delovnega mesta (Vran, 2002, str. 130).

ponuditi sklenitev nove pogodbe o zaposlitvi za delovni čas, krajši od polnega ali delo na drugem ustreznem delovnem mestu.

- Če zavarovanec ne sprejme ponudbe delodajalca za sklenitev nove pogodbe o zaposlitvi za nedoločen čas v roku 30 dni od prejema ponudbe in mu delovno razmerje preneha, nima pravice do odpravnine⁴⁷, ima pa pravico do minimalnega odpovednega roka. Do odpravnine je upravičen le delavec, ki mu je bila odpovedana pogodba o zaposlitvi iz poslovnega razloga ali iz razloga nesposobnosti, poleg tega pa tudi pravico do minimalnega odpovednega roka. Če pa delodajalec, v skladu z navedenim v vseh treh alineah, zavarovancu ne ponudi sklenitve nove pogodbe o zaposlitvi pod pogoji, ki so mu priznani do pravice na podlagi invalidnosti, je to razlog za izredno odpoved pogodbe o zaposlitvi s strani zavarovanca, delodajalec pa mu je dolžan plačati odpravnino, določeno za primer redne odpovedi pogodbe o zaposlitvi iz poslovnega razloga in odškodnino najmanj v višini izgubljenega plačila za čas odpovednega roka.

101. člen ZPIZ-1, katerega vsebino sem predstavila zgoraj in je bil z novelo ZPIZ-1E spremenjen, je na novo določil način uresničevanja pravic delovnih invalidov in dolžnosti ter postopke delodajalca, da bi delovnim invalidom zagotovil uresničevanje pravic, pridobljenih iz invalidskega zavarovanja. Spremembe so bile potrebne zaradi uskladitve z določbami ZDR, ki je uvedel nov institut redne odpovedi pogodbe o zaposlitvi, natančno definiral odpovedne razloge ter t.i. ponudbo nove pogodbe o zaposlitvi. Ker ZDR ni posebej uredil podlage za prenehanje veljavnosti pogodbe o zaposlitvi, ki jo je sklenil delavec pred nastankom invalidnosti, kar je skladno z ZPIZ-1 temelj za ponudbo nove pogodbe, je zakonodajalec to uredil z noveliranim 101. členom ZPIZ-1. Odpovedni razlog nesposobnosti⁴⁸, ki ga določa druga alineja prvega odstavka 88. člena ZDR vsebinsko namreč ne more biti ustrezna podlaga za odpoved pogodbe o zaposlitvi delavcu, ki jo je sklenil pred nastankom invalidnosti. Invalidnosti namreč ni mogoče umestiti v definicijo razloga nesposobnosti, temveč predstavlja bistveno spremembo pogojev, pod katerimi je bila sklenjena prvotna pogodba o zaposlitvi, saj delavec zaradi invalidnosti ne more več delati na delovnem mestu oziroma z delovnim časom, za katerega je sklenil pogodbo o zaposlitvi. V tej pravni situaciji je dokončno ugotovljena invalidnost kot objektivna kategorija podlaga za redno odpoved pogodbe o zaposlitvi s sočasno ponudbo nove pogodbe o zaposlitvi⁴⁹ (Poročevalec Državnega zbora RS, 2003, str. 85).

⁴⁷ 109. člen ZDR (2002) določa, da je delodajalec, ki delavcu odpove pogodbo o zaposlitvi iz poslovnega razloga ali iz razloga nesposobnosti, temu dolžan izplačati odpravnino.

⁴⁸ Druga alineja prvega odstavka 88. člena ZDR (2002) določa, da je nesposobnost »nedoseganje pričakovanih delovnih rezultatov, ker delavec dela ne opravlja pravočasno, strokovno, in kvalitetno ali neizpolnjevanje pogojev za opravljanje dela, določenih z zakoni in izvršilnimi predpisi, izdanimi na podlagi zakona, zaradi česar delavec ne izpolnjuje oziroma ne more izpolnjevati pogodbenih in drugih obveznosti iz delovnega razmerja«.

⁴⁹ O tem govori tudi zadnja alineja 75. člena ZDR, ki določa, da gre za poseben primer prenehanja veljavnosti pogodbe o zaposlitvi, ko je dokončno ugotovljena invalidnost podlaga za redno odpoved pogodbe o zaposlitvi, seveda s sočasno ponudbo nove pogodbe o zaposlitvi (Poročevalec Državnega zbora, 2003, str. 85).

7.2. Možnost odpovedi pogodbe o zaposlitvi delovnemu invalidu

ZPIZ-1 v 102. členu, katerega besedilo je bilo z novelo ZPIZ-1E spremenjeno, pravno ureja situacijo, ko delodajalec iz utemeljenih razlogov⁵⁰ po postopku in na način kot to določa spremenjeni prejšnji, to je 101. člen tega zakona, delovnim invalidom ne more zagotoviti nobene pravice in jim iz tega razloga lahko odpove pogodbo o zaposlitvi. Poleg tega sprememba prvega odstavka 102. člena ZPIZ-1 pomeni uskladitev s 116. členom ZDR⁵¹, kjer je določeno načelo relativnega varovanja zaposlitve delovnega invalida, z možnostjo odpovedi pogodbe o zaposlitvi zaradi ugotovljene invalidnosti II. ali III. kategorije oziroma iz poslovnega razloga brez ponudbe nove pogodbe o zaposlitvi (Poročevalec Državnega zbora, 2003, str. 85). Delodajalec bo imel možnost odpovedi pogodbe o zaposlitvi po sedanji ureditvi šele s 1.1.2005, saj je novela ZPIZ-1E odložila uporabo teh določb na kasnejši datum. Kot že rečeno, je bila v prejšnjem ZPIZ zaposlitev delovnega invalida absolutno varovana in delodajalec ni imel nobene možnosti, da bi mu brez posebnih krivdnih razlogov odpovedal pogodbo o zaposlitvi, razen v izjemnih primerih⁵². Ker je pripravljalec novega zakona ocenil, da takšna rešitev, torej nezmožnost odpovedi pogodbe o zaposlitvi, pa čeprav za delovnega invalida ni bilo dela in se je tudi že vnaprej vedelo, da ga ne bo, ni bila vedno primerna in življenjska, je v novem zakonu v točno določenih primerih pod nadzorom posebne komisije dovolil, da delodajalec lahko delovnemu invalidu s preostalo delovno zmožnostjo odpove pogodbo o zaposlitvi tudi iz nekaterih objektivnih razlogov (Kalčič, 2004, str. 189).

Odpoved pogodbe o zaposlitvi za nedoločen čas je možna delovnemu invalidu II. ali III. kategorije po 102. členu zakona iz dveh razlogov, in sicer (Priatelj, 2000, str. 238):

1. iz **objektivnih razlogov** na strani delodajalca, če zavarovancu zaradi ugotovljene invalidnosti ali iz poslovnih razlogov utemeljeno ne more zagotoviti pravice do premestitve na drugo delovno mesto brez ali po končani poklicni rehabilitaciji oziroma pravice do dela s krajšim delovnim časom od polnega,
2. zaradi **subjektivnih, krivdnih razlogov** na strani delovnega invalida, če ta brez opravičljivih razlogov v zakonsko določenem roku ne podpiše pogodbe o poklicni rehabilitaciji ali ne nastopi oziroma ne konča poklicne rehabilitacije v roku, določenem s pogodbo, ne izpolnjuje obveznosti, določene v pogodbi o poklicni rehabilitaciji, ne nastopi dela na drugem delovnem mestu ali ne prične z delom, krajšim od polnega delovnega časa.

Razloge za odpoved pogodbe o zaposlitvi pri delodajalcu z najmanj petimi zaposlenimi delavci ugotavlja posebna komisija na državni ravni, ki jo imenuje minister, pristojen za delo⁵³. Delodajalec, ki ima več kot pet zaposlenih delavcev torej ne more sam neposredno z enostransko

⁵⁰ Razloga sta lahko invalidnost ali pa gre za poslovni razlog.

⁵¹ 116. člen ZDR ureja posebno varstvo delovnih invalidov pred odpovedjo pogodbe o zaposlitvi s strani delodajalca (Poročevalec Državnega zbora RS, št. 93/2003, str. 85).

⁵² Delovno razmerje je delovnemu invalidu lahko prenehalo samo v primeru popolne izgube delovne zmožnosti ali z njegovim izrecnim soglasjem. Absolutno varovanje v prejšnji ureditvi tudi ni veljalo v primeru, ko delovni invalid med delovnim razmerjem ni opravljal vestno svojega dela ali ni izpolnjeval svojih obveznosti.

⁵³ Komisija veljavno odloča, če je prisotna večina članov, njena odločitev je dokončna, stroške njenega dela pa nosi Zavod. Sestavljena je iz petih članov: predstavnika Zavoda, Inšpektorata RS za delo, Zavoda za zaposlovanje ter predstavnika delodajalcev in sindikatov.

izjavo volje odpovedati pogodbe o zaposlitvi, pač pa lahko to stori le z utemeljenimi razlogi komisije, zaradi katerih delodajalec ne more izpolniti svojih dolžnosti do delavca. Delodajalec z manj kot petimi zaposlenimi lahko odpusti delovnega invalida brez odločbe komisije. Vendar je tudi v tem primeru je predvidena varovalka, da lahko omenjene razloge ugotavlja komisija, če to zahtevajo Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, Zavod za zaposlovanje, zavarovanec ali delodajalec (Vajdič, 2004, str. 63). Menim, da je ta rešitev pravilna, kajti s tem, ko je omenjenim subjektom dana ta možnost, se bodo prizadeti subjekti verjetno izognili kar precej potencialnim delovnim sporom.

7.3. Pravice delovnega invalida v primeru prenehanja delovnega razmerja

Delovni invalid, kateremu je delovno razmerje prenehalo zaradi objektivnih razlogov na strani delodajalca, mora najprej uveljaviti pravice iz zavarovanja za primer brezposelnosti⁵⁴. Šele ko izčrpa vse pravice iz tega naslova, lahko uveljavi pravice, ki mu pripadajo po ZPIZ-1. Zavarovanec, kateremu je bila pogodba o zaposlitvi odpovedana po njegovi lastni krivdi, ne more po prenehanju delovnega razmerja na podlagi iste invalidnosti pridobiti nobenih pravic iz invalidskega zavarovanja. Odpoved pogodbe o zaposlitvi s strani delovnega invalida ne vpliva na obstoj same pravice, vpliva pa na njen obseg.

Če je bila zavarovancu pogodba o zaposlitvi odpovedana po njegovi lastni krivdi, se mu znesek nadomestil iz invalidskega zavarovanja zmanjša, in sicer (Štrovs, 2000, str. 165):

- delna pokojnina se zmanjša za 30 %,
- nadomestilo za invalidnost se delovnemu invalidu II. kategorije zmanjša na 40 % invalidske pokojnine, če je starejši od 53 let ali na 20%, če je mlajši od te starosti,
- delovnemu invalidu III. kategorije se nadomestilo za invalidnost zmanjša na 25% invalidske pokojnine.

V vseh navedenih primerih bo večina invalidskih nadomestil padla na absolutno najnižji znesek prejemkov iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, to je na znesek v višini 35% najnižje pokojninske osnove, ki je podoben socialnemu minimumu. Razlika je predvsem v tem, da se za izplačevaje nadomestil iz invalidskega zavarovanja ne zahteva izpolnitev premoženjskega oziroma dohodkovnega cenusa (Štrovs, 2000, str. 166). To pa ne velja za zavarovance, ki so pridobili pravico do poklicne rehabilitacije. Ti namreč ne morejo uveljavljati pravice do nadomestila za invalidnost, če jim delodajalec odpove pogodbo o zaposlitvi po prvih dveh alineah drugega odstavka 102. člena ZPIZ-1 (1999) (neizpolnjevanje obveznosti v zvezi s poklicno rehabilitacijo), saj še niso pridobili pravice do premostitve (in nadomestila za invalidnost), temveč pravico do poklicne rehabilitacije in denarnih nadomestil v zvezi s to pravico.

⁵⁴ Do pravic v primeru brezposelnosti je upravičen, če se v roku 30 dni po prenehanju delovnega razmerja prijavi pri Zavodu za zaposlovanje.

Zavarovanec ima v zvezi z uveljavljanjem in uživanjem pravic iz invalidskega zavarovanja tudi pravico do povračila potnih in selitvenih stroškov. Ta pravica je bila v prejšnjem zakonu samo navedena med temeljnimi pravicami, ni pa bila podrobneje razdelana, kot je v 107. členu ZPIZ-1. Ti stroški se zavarovancu povrnejo, če je bil zaradi zdravstvenih raziskav, pregledov ali poklicne rehabilitacije napoten ali poklican v drug kraj. Zavod s splošnim aktom določi višino povračila potnih stroškov, pri čemer upošteva zdravstveno stanje zavarovanca, dolžino poti in potovalne razmere.

7.4. Poslabšanje invalidnosti

Pravice na podlagi invalidnosti trajajo, dokler traja stanje invalidnosti oziroma telesne okvare, na podlagi katere je bila pravica pridobljena. Če nastanejo v stanju invalidnosti spremembe, ki vplivajo na prenehanje ali spremembo pravice, se ta spremeni s prvim dnevom naslednjega meseca po nastali spremembi (Cvetko, 2000, str. 136). Zavarovanec iz drugega odstavka 102. člena ZPIZ-1 (1999), kateremu se že ugotovljena invalidnost poslabša ali nastane nov primer invalidnosti, tako da izpolnjuje pogoje za pridobitev nove pravice, pridobi to pravico, če na dan nastanka spremembe ali nove invalidnosti izpolnjuje pogoje starosti ali pokojninske oziroma zavarovalne dobe in sicer ne glede na vzrok za nastanek prve invalidnosti.

Pomembna novost, ki temelji na novi definiciji invalidnosti, je uvedba kontrolnih pregledov pred invalidsko komisijo, kot izvedenskim organom Zavoda, s katerim se ponovno ugotavlja stanje invalidnosti. V primerjavi s tem je bil po ZPIZ (1992) kontrolni pregled pred invalidsko komisijo obvezen le za tiste zavarovance, za katere je tako odredil Zavod. Dopolnitev 106. člena ZPIZ-1 (1999) je posledično novost v sedanjem sistemu invalidskega varstva. Kontrolni pregledi, kot posledica opustitve pogoja trajnosti sprememb v zdravstvenem stanju iz definicije invalidnosti, so v sedaj veljavnem zakonu opredeljeni v 106. členu in po novem obvezni za vse zavarovance, pri katerih je invalidnost nastala pred dopolnjenim 45. letom starosti. Uvedba tovrstnega instituta se mi zdi smiselna, saj je predvsem pri mlajših invalidih mogoče pričakovati nadaljne spremembe v zdravstvenem stanju ter posledično spremembe v stopnji invalidnosti. Nenazadnje tudi medicina v zadnjih desetletjih doživlja skokovit napredek, zaradi česar ni izključeno, da se morebitno stanje, ki je bilo danes ugotovljeno kot invalidnost, v prihodnje ne bi dalo povsem odpraviti. Kontrolni pregledi se praviloma opravljajo vsakih pet let, po odredbi invalidske komisije pa se lahko izvajajo tudi v krajših oziroma daljših obdobjih. Poleg tega jih invalidska komisija lahko določi tudi za zavarovance po dopolnjenem 45. letu starosti. V postopku ugotavljanja invalidnosti se lahko ugotovi, da zaradi trajne in dokončne invalidnosti delovnih invalidov kontrolni pregledi niso potrebni. Pri takem invalidu je namreč že ob nastanku invalidnosti jasno, da pri njem ni mogoče pričakovati izboljšanja oziroma poslabšanja njegovega zdravstvenega stanja. Namen kontrolnih pregledov je torej ocena sprememb v zdravstvenem stanju, ki jih je pri zavarovancu mogoče pričakovati in na tej podlagi podati novo oceno invalidnosti.

Če komisija na kontrolnem pregledu ugotovi, da se je invalidovo zdravstveno stanje toliko izboljšalo, da je postal znova zmožen za delo, se na podlagi mnenja izda nova odločba o invalidnosti. V tem primeru se uživalcem invalidske pokojnine in denarnih nadomestil le-ta izplačujejo še naprej vse dokler mu ni zagotovljena ustrežna zaposlitev pod pogojem, da se v roku 30 dni po prejemu odločbe o prenehanju pravice do denarnih dajatev prijavi na Zavodu za zaposlovanje. Če zavarovanec brez opravičljivega razloga ne pride na kontrolni pregled v roku 30 dni od dneva, določenega za kontrolni pregled, se mu ustavi izplačevanje zapadlih mesečnih zneskov, ki jih prejema iz invalidskega zavarovanja. Zadržani mesečni zneski se mu izplačajo, če pride na pregled v enem mesecu od dneva, ki je bil določen za pregled. Če pa pride na pregled po preteku enomesečnega roka, se mu zadržani mesečni zneski prejemkov ne izplačajo, novi pa se pričnejo izplačevati šele od prvega dne naslednjega meseca po opravljenem kontrolnem pregledu (Kalčič et al., 2003, str. 25).

8. SISTEM FINANCIRANJA INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA

Novost, ki jo prinaša ZPIZ-1, je ločitev prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Medtem ko so bili po prejšnjem zakonu prispevki za pokojninsko in invalidsko zavarovanje enotni oziroma skupni, bodo s sedanjim zakonom s 1.1.2006 prispevki za obe področji zavarovanja ločeni⁵⁵. Zakon uvaja posebno prispevno stopnjo za splošno invalidsko zavarovanje (poškodbe in bolezni izven dela), ki loči rizike invalidskega zavarovanja od rizikov pokojninskega in družinskega zavarovanja, ter posebno diferencirano prispevno stopnjo za zavarovanje poklicnih rizikov v okviru razpona, ki ga določi država z Zakonom o prispevkih za socialno varnost (2000). 206. člen ZPIZ-1 (1999) določa, da bo stopnja za zavarovanje poklicnih rizikov bremenila samo delodajalca, določena bo v različnih višinah ter ob upoštevanju ravni varnega in zdravega dela, števila poklicnih bolezni in poškodb pri delu ter stopnje invalidizacije v dejavnosti ali pri delodajalcu. S tem zakonom se bo torej uvedlo posebno invalidsko zavarovanje za primer poškodbe pri delu in poklicnih bolezni, ki je v večini držav že zgodovinsko oblikovano kot posebna veja socialnega zavarovanja izven pokojninskega sistema (Vajdič, 2004, str. 66). Namen določitve različnih višin prispevnih stopenj je namreč stimulacija delodajalcev za čim večjo skrb za zdravo in varno delo in za sprejem ukrepov s področja varstva pri delu. Tovrstni sistem financiranja je naravnan izrazito preventivno, s predvidenim sistemom spodbud in bonitet na eni ter ekonomskih »sankcij« v primeru poslabšanja stanja na drugi strani (Prijetelj, 2000, str. 345).

Invalidsko zavarovanje tudi po novem zakonu temelji na dokladnem sistemu financiranja s posebnimi prispevki aktivnih zavarovancev in delodajalcev ob hkratni finančni podpori države za pokrivanje t.i. socialnih rizikov ali primanjkljajev. Le-ti po splošni prispevni stopnji za invalidsko zavarovanje zagotavljajo sredstva za pravice za primere invalidnosti, nastale zaradi

⁵⁵ Uveljavitev spremenjenega 445. člena ZPIZ-1 je bila predvidena s 1.1.2003, z novelo ZPIZ-1D (Uradni list RS, št. 108/02) je bila nato preložena na 1.1.2004, novela ZPIZ-1E, sprejeta decembra 2003, pa celo na 1.1.2006. Nov sistem financiranja je terjal postopno prilagoditev veljavne zakonodaje ter celovito tehnično in računalniško podporo, kar je bilo za gospodarske razmere z dnem 1.1.2004 še nemogoče v celoti izvesti.

bolezni oziroma poškodbe zunaj dela. Za plačevanje prispevkov in zagotavljanje pravic v primerih poklicnih vzrokov za nastanek invalidnosti pa so, kot že rečeno, zavezani samo delodajalci (Štrovs, 2000b, str. 148).

Zbirna prispevna stopnja zavarovancev in delodajalcev znaša 24,35% in je znatno nižja kot npr. v letu 1995, ko je znašala 31%. To je eden izmed razlogov, da je moral v zadnjih letih postati pomemben dodatni vir zagotavljanja prihodkov Zavoda tudi državni proračun. Od proračunskih prihodkov se del nanaša na obveznost države za kritje pravic po posebnih predpisih, del pa na kritje razlike med obveznostmi za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ki izhajajo iz zakona in izvirnimi prihodki od znižanih prispevkov.

Zanimiva je analiza prilivov in odlivov sredstev Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje za leto 2003. Le-ta je pokazala, da so največji del prilivov predstavljali prispevki zavarovancev in delodajalcev za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ki so bili v tem letu realizirani v povprečni višini mesečno 44.718,2 milijona SIT, kar je predstavljalo okoli 68,7% vseh sredstev za pokrivanje povprečnih mesečnih odhodkov Zavoda. Drugi večji del prilivov je Zavod prejel iz državnega proračuna iz naslova dodatne obveznosti po 233. in 234. členu ZPIZ-1 (1999) za pokrivanje razlike med prihodki in odhodki, s katerimi je bil pokrit nadaljnji del odhodkov Zavoda, in sicer povprečno mesečno v višini 12.364,4 milijona SIT. Naslednji večji del so predstavljali prilivi iz državnega proračuna za izplačevanje posebnih pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki po 232. členu ZPIZ-1 (1999) predstavljajo obveznost države⁵⁶, vendar namesto nje te pravice izplačuje Zavod in so bili Zavodu povprečno mesečno povrnjeni v višini 6.659,1 milijona SIT. V mesecu decembru je bil poleg prilivov od prispevkov iz državnega proračuna izkazan še dodaten priliv sredstev v višini 6.375 milijona SIT od KAD⁵⁷, ki so bila po sklepu Vlade namenjena za pokrivanje odhodkov tekočega leta, kar je tehnično operativno določeno tudi v pogodbi med Zavodom in KAD.

9. SKLEP

V diplomski nalogi sem se po uvodni predstavitvi zgodovinskega razvoja invalidskega zavarovanja osredotočila na vsebinske spremembe in dopolnitve, ki so se izvajale v preteklih letih in so bile posledica reformiranega sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Nova zakonodaja je popolnoma spremenila definicijo invalidnosti in druge z njo povezane definicije in pojme, zaradi česar se je predvsem znižal nivo posameznih pravic, npr. odmera denarnih nadomestil, ki je bila v prejšnji ureditvi zelo ugodna, po novem pa je bistveno nižja. Ugotovila sem, da so se vsem delovnim invalidom v večji ali manjši meri zmanjšale pravice. Poleg tega je spremenjen način odmere invalidske pokojnine, uvedena obveznost kontrolnih pregledov, ki po novem niso več le diskrecijska pravica Zavoda za pokojninsko in invalidsko

⁵⁶ 232. člen ZPIZ-1 (1999) opredeljuje obveznosti državnega proračuna, 233. člen sofinanciranje iz državnega proračuna, 234. člen pa zagotavljanje likvidnosti Zavoda, to je pridobivanje prihodkov iz državnega proračuna.

⁵⁷ Skupna blagajna obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja se financira tudi s sredstvi Kapitalskega sklada pokojninskega in invalidskega zavarovanja (prihodki od dividend in ostali prihodki) (Mervič, 2004, str. 13).

zavarovanje. Zakon daje večji poudarek poklicni rehabilitaciji in zvišuje starost zanjo ter podrobneje ureja izvedenske organe. Delodajalcu daje možnost, da delovnemu invalidu II. in III. kategorije invalidnosti odpove pogodbo o zaposlitvi, če mu iz utemeljenih razlogov ne more zagotoviti pravice do premestitve ali dela s krajšim delovnim časom od polnega. Spremenjen je tudi način financiranja invalidskega zavarovanja z uvedbo prispevka delodajalca za poškodbe pri delu in poklicne bolezni, s čimer naj bi v večji meri stimuliral delodajalce, da bi se s sprejemom raznih ukrepov, spodbud in bonitet s področja varstva pri delu posvečali večji skrbi za zdravo in varno delo. Osnovni namen zakona je bil v znižanju stroškov, k čemur bi doprineslo zvišanje upokojitvene starosti, znižanje višine pokojnin ter uvedba dodatnega prostovoljnega zavarovanja.

Skozi obravnavo področja invalidskega varstva v Sloveniji sem prišla do določenih sklepov in ugotovitev, ob katerih bom povzela določene pomanjkljivosti obstoječega sistema, ki jih bo potrebno v prihodnje nadalje definirati oziroma natančneje proučiti. Seveda moram poudariti, da so sklepne misli rezultat mojih subjektivnih ocen, do katerih sem prišla skozi proučevanje invalidskega varstva in zavarovanja. V prvi vrsti želim poudariti, da je novi sistem invalidskega zavarovanja, izhajajoč iz opisa definicije, v zakonu zapisan manj pregledno kot v prejšnjem (npr. v III. kategoriji je združena vrsta primerov, ki bi lahko pomenili samostojno kategorijo), nadalje ni več tako jasnega naštevanja pravic po vrstnem redu, pa tudi različni odstotki odmere pri nekaterih nadomestilih so zelo nerazumljivi po vzroku, ki je služil pripravljalcu zakona, da se je odločil za določene odstotke. Pri obravnavi definicije in kategorij invalidnosti ne morem mimo ugotovitve, da so nove definicije preveč zapletene in težko razumljive ter terjajo mnogo naporov, da jih razumemo, kar pa ne ustreza zahtevam, da mora biti jezik zakona precizen, jasen in razumljiv. Zakonodajalec mora namreč težiti k razumljivosti in jasnosti jezikovnih znakov, saj pravice iz tega zakona uveljavljajo osebe, laiki, ki obravnavanega področja ne poznajo, zato potrebujejo natančno in jasno razlago le-tega. Tega pa jim, po mojem mnenju, sam zakon povsem ne zagotavlja. Poleg tega se priznavajo nekatera nadomestila zgolj zaradi statusa invalidnosti, ne pa zaradi manjše plače na drugem delovnem mestu. Pri interpretaciji 94. člena ZPIZ-1 ni bil popolnoma dosleden, saj za različni skupini zavarovancev dejansko definira isto vrsto nadomestila, nadomestilo za invalidost pa lahko prejemajo tako zavarovanci v delovnem razmerju, ki imajo pravico do premestitve, kakor tudi brezposelni delovni invalidi. Ugotovila sem, da zakon ne daje podrobnejše razlage pojma »organizirano pridobitno delo«, ki ga je na enak način uporabljali že prejšnji zakon in tudi ne definirana pojma »poklicna invalidnost«. V novem zakonu tudi niso izrecno določene posledice, ki prizadenejo delovnega invalida, ki se ne odzove pozivu na kontrolni pregled oziroma ne sodeluje z invalidsko komisijo ali z drugimi organi Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje. V okviru poklicne rehabilitacije bo potrebno novost, ki pomeni ustrezno prilagoditev delovnega mesta delovnemu invalidu, nujno konkretizirati, sicer bo prišlo do težko rešljivih sporov pri oblikovanju pogodb o poklicni rehabilitaciji. Določiti bo nujno zlasti, kaj se šteje za »ustrezno prilagoditev delovnega mesta« in kaj za »ustrezne tehnične pripomočke«.

Glede na interpretacijo 95. člena ZPIZ-1, ki ureja t.i. izbiro pravice do poklicne rehabilitacije, menim, da je v tem delu ureditev nejasna in da zakonodajalec pri opredeljevanju pogojev ni bil dovolj dosleden. Predvsem želim opozoriti na dejstvo, kako pomembno je, da zakonodajalec pri

sprejemanju zakona oblikuje jasne in medsebojno povezane določbe. Zato sem mnenja, da bi moral zakonodajalec, v kolikor bi bil njegov namen zagotavljanje poklicne rehabilitacije samo tistim, ki bodo po njej opravljali delo s polnim delovnim časom, to moral izrecno zapisati tudi v tej določbi oziroma iz nje izvzeti zavarovance, katerim bi bila sicer priznana pravica do dela s krajšim delovnim časom od polnega. Glavni problem vidim namreč v tem, da se pravica do dela s krajšim delovnim časom prizna tistim invalidom, ki niso zmožni opravljati dela s polnim delovnim časom z ali brez predhodne rehabilitacije (tako določa 93. člen ZPIZ-1) in težko verjamem, da bi se takšna oseba glede na stopnjo invalidnosti, pa čeprav mogoče tudi sama zelo motivirana in prizadevna za delo, lahko usposobila za delo s polnim delovnim časom. Poleg tega bo potrebno dolžnost poročanja o poklicni rehabilitaciji s strani delodajalca in delovnega invalida v pogodbi o poklicni rehabilitaciji natančneje razložiti in definirati, še posebej v tistem delu, ko bo izvajalec poklicne rehabilitacije delodajalec sam.

Poleg tega sem prišla do ugotovitve, da so v naši ureditvi zavarovane osebe, to je tiste, ki so postale invalidne v času zavarovanja, relativno visoko varovane in uživajo relativno več pravic v primerjavi z tistimi osebami, ki so postale invalidne pred vstopom v zavarovanje. Celoten sistem naše socialne varnosti je do omenjene druge kategorije invalidov dokaj neprizanesljiv, kajti zakonodaje, ki bi celovito urejala njihov položaj, jim dala njihovim potrebam primerne pravice, zaenkrat še ni. V številnih evropskih celinskih državah namreč zakonodaja s tega področja pokriva vse osebe glede na njihovo stanje, pri podeljevanju pravic in sprejemanju njim potrebnih in primernih ukrepov pa je odločilno le stanje invalidnosti.

V splošnem lahko rečem, da bi bilo potrebno že pred samo izvedbo reforme leta 1999 natančneje definirati, kaj v Sloveniji poleg splošno znanih nujnih sprememb pod reformo sploh razumemo. To v začetku priprav ni bilo dosledno izvedeno, saj so se do priprave vladnih izhodišč in Bele knjige o reformi sistema predvsem poudarjale le slabosti takratnega sistema financiranja, zahtevala se je njegova znatna redukcija ter nujnost uvedbe dodatnih zavarovanj in to le načelno. Eden od ciljev reforme bi moral biti tudi v tem, da se ob vseh novostih in uvajanju dodatnih zavarovanj, kolikor je to mogoče in kolikor dopušča stanje domače ekonomije, ohranijo nekatere predhodne pridobitve obveznega socialnega zavarovanja na tem področju.

Seveda je reforma omenjenega zakona prinesla nekatere izboljšave glede na zakon iz predhodne ureditve, zato naj poudarim, da je celotna nova ureditev invalidskega zavarovanja glede na opisano zasnovana tako, da odpravlja iz sistema tiste elemente, ki so v preteklosti tudi preko družbeno in humano sprejemljivih meja stimulirali zavarovance in delodajalce k uveljavljanju statusa delovnega invalida. Novi zakon, za razliko od prejšnjega, tiste, ki tako pravico uveljavljajo, stimulira k večji zainteresiranosti za poklicno rehabilitacijo in zaposlitev, posebne spodbude glede prispevnih stopenj pa uvaja tudi za delodajalce. Tak pristop oziroma takšna ureditev pa je že veliko bližje modernejšim ureditvam, ki prav tako poudarjajo, da je prvi namen socialnega zavarovanja in njegovih mehanizmov v tem, da se posamezniku v primeru bolezni in nesreč zagotovi možnost, da se bo še lahko vrnil v svet dela in šele, če to ni mogoče, naj bi sistem socialnega zavarovanja zagotovil takim osebam ustrezna nadomestila. ZPIZ-1 torej predstavlja nujno reformo sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki posega v vse

dele tega sistema in bo v nekaj naslednjih letih dokončno omogočila izvajanje celotnega sistema te veje socialne varnosti. Menim, da se je v Sloveniji v vseh teh letih sistem invalidskega zavarovanja razvijal v pravo smer. Invalidom je na voljo precej dajatev, ki so po svoji vsebini usmerjene v zadovoljevanje njim lastnih potreb in tudi v njihovo čimprejšnjo integracijo v družbo.

LITERATURA

1. Belopavlovič Nataša et al.: Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju s komentarjem in podzakonskimi akti. Ljubljana : Gospodarski vestnik, 2000. 1306 str.
2. Cvetko Aleksej: Pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja po novem zakonu. Ljubljana : Bonex, 2000. 435 str.
3. Cvetko Aleksej: Pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju s spremembami in dopolnitvami. Ljubljana : ČZP Enotnost, 1996. 395 str.
4. Davidovič Biserka et al.: Vodnik po pravicah invalidov. Ljubljana : Urad Vlade RS za invalide in bolnike, Urad Vlade RS za informiranje, 2001. 182 str.
5. Džamastagić Edina: Invalidsko zavarovanje po ZPIZ-1. Diplomsko delo. Ljubljana : Fakulteta za upravo, 2003. 55 str.
6. Kalčič Miran: Odpoved pogodbe o zaposlitvi delovnemu invalidu ter novosti v zvezi s pravicami delovnih invalidov. Delavci in delodajalci, Ljubljana, 4(2004), 1, str. 189.
7. Kalčič Miran: Nova pravna ureditev invalidskega zavarovanja v praksi. Strokovno gradivo. Ljubljana : GV Izobraževanje, 2003. 59 str.
8. Kuhelj Jože: Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. Ljubljana : Uradni list Republike Slovenije, 1992. 286 str.
9. Mervič Jasna: Invalidsko zavarovanje v Sloveniji. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2004. 45 str.
10. Prijatelj Janez: Pokojninsko in invalidsko zavarovanje 2000, Zakon z uvodnimi pojasnili in komentarji. Ljubljana : Center Marketing International, 2000. 751 str.
11. Prijatelj Janez: Novo slovensko pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Ljubljana : Center Marketing International, 1996. 413 str.
12. Stibilj Irena: Invalidnost in postopek ugotavljanja invalidnosti. Diplomsko delo. Ljubljana : Fakulteta za upravo, 2004. 63 str.
13. Štemberger Nataša: Reforma invalidskega zavarovanja. Diplomsko delo. Ljubljana : Pravna fakulteta, 1999. 51 str.
14. Štrovs Marko: Pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Ljubljana : Gospodarski vestnik, 2000. 263 str.
15. Štrovs Marko: Pokojninsko in invalidsko zavarovanje po novem zakonu. Ljubljana : NEBRA – Družba za davčno in gospodarsko svetovanje, nepremičnine in inženiring, 2000a. 25 str.
16. Štrovs Marko: Zakon o pokojninskem zavarovanju ter podzakonski predpisi s komentarjem. Lesce : Oziris, 2000b. 664 str.
17. Uršič Cveto: Pravica do enakih možnosti in enako obravnave – Usposabljanje in zaposlovanje invalidov v Evropski uniji in Sloveniji. Ljubljana : Inštitut RS za rehabilitacijo in Zveza delovnih invalidov Slovenije, 2004. str. 197.
18. Uršič Cveto, Stanovnik Tine: Invalidity Pensions: The case of Slovenia. Prinz Christopher, ed., European Disability Pension Policies. Vienna : Ashgate Publishing Limited, 2003, str. 345-367.

19. Vajdič Tina: Primerjava stare in nove ureditve invalidskega zavarovanja. Diplomsko delo. Ljubljana : Pravna fakulteta, 2004. 86 str.
20. Vran Gordana: Pravice in obveznosti delovnih invalidov. Delavci in delodajalci, Ljubljana, 2(2002), 1, str. 113-134.
21. Vučina Natalija: Skupne značilnosti sistemov socialnih zavarovanj. Diplomsko delo. Ljubljana : Pravna fakulteta, 2003. 42 str.

VIRI

1. Bela knjiga o reformi pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Ljubljana : Vlada RS, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, 1997. 304 str.
2. Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, 2003.
3. Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-1E) (Poročevalec Državnega zbora RS, št. 93/03).
4. Pravila obveznega zdravstvenega zavarovanja (Uradni list RS, št. 30/03).
5. Pravilnik o organizaciji in načinu delovanja invalidskih komisij in drugih izvedenskih organov Zavoda (Uradni list RS, št. 133/02).
6. Predlog zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (Poročevalec Državnega zbora RS, št. 110/03).
7. Vodnik po pravicah invalidov. [URL: http://www.zveza-soncek.si/Zakonodaja/Vodnik_po_pravicah_invalidov.htm], 6.8.2004.
8. Zakon o delovnih razmerjih (Uradni list RS, št. 42/02).
9. Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, vključno z novelo ZPIZ-1E: Prečiščeno besedilo z obrazložitvijo sprememb in dopolnitev. Ljubljana : Bonex, 2004. 314 str.
10. Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Uradni list RS, št. 12/92, 5/94, 7/96, 54/98, 72/00, 124/00, 109/01, 108/02, 26/03, 40/03, 92/03, 133/03, 135/03).
11. Zakon o prispevkih za socialno varnost (Uradni list RS, št. 18/00, 97/01).
12. Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (Uradni list RS, št. 60/02).
13. Zakon o varnosti in zdravju pri delu (Uradni list RS, št. 56/99).
14. Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (Uradni list RS, št. 63/04).